

Nederlandse deugden en gebreken

„Ik wil (daarom) iets zeggen over het klimaat van de export en de voorlichting. Bij herhaling stuiten de Nederlanders op het eenzijdige beeld, dat men in het buitenland nog van ons blijkt te hebben. U kent het wel: de Hollanders als boertjes van buuten, rustiek en slim. Wij schijnen dan de provinciaalste provincie van Europa”.

Deze klagende woorden zijn van de heer De Koster, voorzitter van het Verbond van Nederlandse Werkgevers, die alle vertegenwoordigers opriep dit beeld te veranderen. Is dit beeld inderdaad vooral te danken aan reclame met klederdrachten; klompen enz.? (Hierbij gaat het vanzelfsprekend om een *levenshouding* en niet over een bepaalde, i.c. agrarische, bevolkingsgroep ¹⁾).

Voor een beantwoording van deze vraag besteden wij wederom aandacht aan het boek „De Nederlander Uiterlijk en Innerlijk” van Prof. Chorus. In een vorig artikel bleek reeds dat de Nederlander als Noordeuropeaan o.m. de eigenschappen bezit van introvertie, schuldbesef en ernst. Zich verdiepen in eigen gebreken is dan ook buiten Elburg een gewone zaak, hetgeen mede blijkt uit het traditionele voorneemen een nieuw jaar met minder gebreken te beginnen.

Als Noordeuropeanen missen de Nederlanders wel enerzijds de humor van de Britten („Ze doen met dodelijke ernst dingen, die dat niet of in elk geval niet steeds op zo'n ononderbroken wijze verdienen”), doch anderzijds hebben zij niet de Duitse neiging met de „verdammte Plicht” tot in het onnozele en misdadige door te gaan. Dit is nl. in strijd met het overwegend *economisch denken en handelen* van de Nederlander. „Die zucht naar winst vóór alles en boven alles heeft de moed van menig pionier gewet, maar ons vaak de naam bezorgd van kleine kramers: „giving so little and asking so much ²⁾”.

De kramersmentaliteit is weer een aspect van de vaderlandse *burgerlijkheid*, die waarschijnlijk de kerneigenschap is, waarmede veel samenhangt. Historisch is ons land een land van burgers en boeren; reeds vroeg werd de adel door de steden overtroffen. De Gouden Eeuw was een eeuw van burgerbloei. Met deze burgerlijkheid correleren de deugden van zuinigheid, regelmaat, soliditeit, plichtsbesef, eenvoud, zorgzaamheid, zakelijkheid en zindelijkheid in denken en doen. Voorwaar, een aardig bouquet.

Ter handhaving van de eenvoud vermelden we echter onmiddellijk enkele vaderlandse gebreken: pietluttigheid, gebrek aan soepelheid en verbeelding, overheersing van het economische standpunt, waar dit niet te pas komt, kleinzieligheid, boekhoudersformalisme, kleingeestigheid, tekort aan royaliteit, aan grootsheid in denken en doen.

Kenmerken van de Nederlandse aard zijn voorts vrijheidszin, de zware ernst in het religieuze, verdraagzaamheid (dankzij een verlichte élite), een on-heroïsche instel-

ling, werkelijkheidszin, detaillisme, perfectionisme, nuchterheid, standengeest, publieke onwellevendheid.

Mede tot bijwerking van het door de heer De Koster beschreven beeld volgen nu enkele gebreken, die aan buitenlanders (moeten) opvallen. Hiertoe behoort vooral de *publieke onwellevendheid*: „Het gewone volk in Nederland is in dit opzicht vooral opvallend, (t.o.v. vrijwel alle Westeuropese landen) dat het bijzonder ongemanierd en onbeleefd is”. „We kennen weinig hoffelijkheid op straat en dat geldt ook voor de meesten die zich niet tot het gewone volk rekenen”. „Vandaar ons grote cijfer van verkeersongelukken: ze zitten vast aan onze volksaard (...)”. Zeker na het verkeersschandaal bij de voetbalwedstrijd Nederland-Engeland lijkt weinig tegen deze registratie van een stuk onderontwikkelde civilisatie in te brengen.

Deugden hebben hun schaduwzijden. Onze nuchter- en soberheid gaat gepaard aan een tekort van verfijning. Onze kaas is voortreffelijk, maar het aantal soorten zou gering zijn, evenals van jams, textiel, schoenen. Uitzonderingen zijn bloembollen, sigaren, fijne dranken.

De liefde voor het detail impliceert vaak een te grote afkeer van de grote greep: daarom is men hier bijv. t.o.v. Engeland achter met de wetenschappelijke popularisatie. Andere kanten zijn kleinzieligheid en kleingeestigheid; financiële krentheid („das grosse Jammern um jeden ausgegebenen Gulden”), kerkelijke gespletenheid (mede door verabsolutering van bepaalde teksten), bureaucratisch perfectionisme (moeilijk werk uit handen kunnen geven, te veel nadruk op details, pietluttigheid). Op taalkundig gebied is er de uitspraak van een Fransman: „ze vallen dood over een letter of komma”.

De Nederlandse introvertie heeft als nadelige gevolgen lomphed (W. Pijper: „Het karakter onzer volksdansen is stug en ruw”) en traagheid. Het handelen vanuit vastgelegde „principes” gaat vaak ten koste van een flexibele aanpassing. „Vandaar dat wij nauwelijks diplomaten van formaat de onze kunnen noemen”; wel goede bestuurders, doch slechte onderhandelaars.

Vermoedelijk gevoelen velen nu de impuls Prof. Chorus uit te dagen e.e.a. te bewijzen. Niet alleen hen adviseren wij kennis te nemen van diens boek, waarin hij op boeiende en speelse wijze zijn uitspraken tracht te staven met feiten uit onze geschiedenis, kunst en wetenschap en te differentieren naar verschillen in plaats en tijd.

M. H.

¹⁾ De moderne, ontwikkelde boer is geen „boertje van buuten”.

²⁾ Met een verrassing gelijk die van Molière's proza sprekende edelman zullen de Nederlandse economen van deze vondst kennis nemen. De „homo oeconomicus” lijkt dus niet alleen te bestaan, doch zelfs in ons midden te wonen.

³⁾ In deze geest schreef ook Willem Pijper: „Voor ons nationaal gevoelsleven gaan de muzische kunsten pas iets betekenen wanneer wij ze, via een denatureringsproces, een zekere nuttigheidscoëfficiënt hebben bijgebracht. Welsprekendheid groeide krom tot preektoon en rederijkerij (...), het drama werd tendensstuk, de muziek bezwijkt onder centenaarslasten van religie, ethiek en moraal (...). Is het dan te verwonderen dat ervaren kooplieden ook in de muziek een winstobject zagen (...)?” („De anti-muzikaliteit van de Hollander” in de bundel „De quintencirkel”, 4e dr.).

INHOUD

	Blz.		Blz.
Nederlandse deugden en gebreken	1175	Het Amerikaanse reisverkeer, door Dr. M. C. Tide-	
Zal de woningnood in 1970 voorbij zijn?, door Prof.		man	1183
Dr. Ir. H. G. van Beusekom	1176	Europa-bladwijzer No. 29	1186
De emissietechniek voor staatsleningen, door Drs.		West-Berlijn zoekt buitenlandse arbeidskrachten,	
R. Harms	1178	door L. J. M. van den Berk	1189
Wie leest er nu „E.-S.B.”?, door Drs. G. J. Aeyelts		Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman . .	1190
Averink	1180		

Met dit nummer is de 49e jaargang afgesloten.

De recente uitspraak van de Minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid, dat het woningtekort in 1970 overwonnen kan zijn, is aanleiding om de statistische cijfers te laten spreken. De produktiestijging in de bouwnijverheid is de laatste jaren nog maar uiterst klein. Alleen bij een zodanige wijziging van het beleid, dat een explosie van het initiatief van het particuliere bedrijfsleven mogelijk wordt, is een produktieverhoging te verwachten, die de voorspelling van de Minister waar kan maken. Bij voortzetting van het tegenwoordige systeem zal ons volk zeker veel langer dan tot 1970 onder het woningtekort te lijden hebben.

Zal de woningnood in 1970 voorbij zijn?

De Minister van Volkshuisvesting en Bouwnijverheid heeft bij de behandeling van zijn begroting in de Tweede Kamer enige sensatie gewekt door zijn stellige uitspraak, dat de woningnood in 1970 voorbij zal zijn. Aangezien het hier om een levensbelang van ons volk gaat, waarbij ongemotiveerd optimisme misplaatst is, willen wij trachten, deze uitspraak te toetsen aan de objectieve cijfers.

De Minister stelt de onbevredigde woningbehoefte aan het begin van dit jaar op 218.000 en aan het einde van dit jaar op 200.000. In „Bouw” van 25 april 1964 wordt het woningtekort op 1 januari 1964 gesteld op 223.000. Een verblijdende eenstemmigheid dus. Maar wat verstaan wij onder onbevredigde woningbehoefte en wat onder woningtekort?

Bij de laatste in ons land gehouden telling, die van 31 mei 1960, heeft het C.B.S. wel gegevens verstrekt over de huisvestingssituatie, doch *geen concreet tekortcijfer* bepaald. Het verslag van de telling resulteerde in een opsomming van *onbevredigde woningbehoeften*, die echter niet werden opgeteld, omdat zij een verschillende graad van belangrijkheid en dus ook een verschillend urgentieniveau hadden.

In deze opsomming vinden wij allereerst 212.320 inwonende huishoudens, waarvan 104.340 inwoonden wegens woningnood en 34.910 om andere redenen, terwijl 73.070 werden geboekt als niet-zelfstandige huishoudens. Hoeveel van deze 73.070 nu of in de komende vijf jaar als woningbehoevend zullen moeten worden aangemerkt, is volkomen onzeker.

Een even grote onzekerheid bestaat ten aanzien van de 138.380 getelde inwonende alleenstaanden, van welke rond 24.890 verklaarden in te wonen wegens woningnood. Zonder twijfel zijn er onder de overige 113.490 nog tienduizenden, die zodra de markt wat ruimer wordt, aanspraak zullen maken op een woning. En ook onder de jonge mannen en vrouwen, die niet als alleenstaanden zijn aangemerkt, doch in het ouderlijk gezin woonden, zijn er velen, die uitzien naar een eigen woning en dus als potentiële woningbehoevenden zijn aan te merken.

De grootste moeilijkheid is, dat wij wel een *rangorde van urgentie* kunnen vaststellen, maar geen *rangorde van bevrediging* der woningbehoefte. Ook al wisten wij precies,

hoeveel inwonende gezinnen en alleenstaanden vandaag als werkelijk woningbehoevend moeten worden aangemerkt, dan zou het nog niet mogelijk zijn, uit hetgeen wij meer bouwen dan de jaarlijkse toeneming der behoefte, *uitsluitend die groep* van een woning te voorzien. De potentiële huishoudingen wachten niet tot eerst alle inwonenden geholpen zijn. In vele gevallen trekken zelfs de alleenstaanden aan het langste eind en worden de huishoudingen de dupe.

Zo is blijkens het verslag van de Centrale Directie over 1962 (blz. 151) tussen 1956 en 1960 het aantal huishoudens, dat alleen in een woning woont, met 11 pCt. toegenomen, doch het aantal alleenstaanden in een zelfstandige woning met 40 pCt. Indien inderdaad het tekort thans 200.000 bedraagt en wij erin zouden slagen, tot 1970 boven de berekende toeneming van de woningbehoefte 200.000 woningen te bouwen, dan zou in 1970 blijken, dat het aantal huishoudens zonder woning inderdaad is afgenomen, maar dat anderzijds meer alleenstaanden in een zelfstandige woning wonen, meer woningen leegstaan en meer woningen zijn verdwenen, dan de tegenwoordige 13.000 per jaar.

Al deze verbeteringen in de woningsituatie voltrekken zich *gelijktijdig*, naar mate er meer ruimte op de woningmarkt komt. Het is reeds daarom een moeilijke zaak, het einde van de woningnood exact te voorspellen.

Een geheel andere vraag is natuurlijk, of een zo grote aanbouw mogelijk is, dat tot 1970 200.000 woningen worden gebouwd *boven* de normale toeneming der behoefte. Blijkens een verslag in de N.R.C. van 22 oktober 1964 zou de Minister hebben gezegd, dat de woningproduktie van midden 1963 tot midden 1964 *met 38 à 39 pCt. is toegenomen* in vergelijking tot het tijdvak van midden 1962 tot midden 1963, zodat de bedoelde mogelijkheid er bepaald wel in zit.

Ik ben er niet in geslaagd, dit percentage in enige statistiek terug te vinden. Ik heb daarom getracht, de toeneming van de produktie te bepalen door het opstellen van een

voortschrijdende reeks van 12 maandelijke perioden. Dit is geschied in tabel 1.

TABEL 1.

Aantal nieuw gebouwde woningen gedurende de 12 maanden, voorafgaande aan:

30 juni 1962	79.483
31 juli 1962	78.934
31 aug. 1962	78.584
30 sept. 1962	78.411
31 okt. 1962	78.728
30 nov. 1962	78.896
31 dec. 1962	78.375
31 jan. 1963	74.774
28 feb. 1963	70.649
31 mrt. 1963	70.062
30 april 1963	70.850
31 mei 1963	72.055
30 juni 1963	73.725
31 juli 1963	74.051
31 aug. 1963	74.514
30 sept. 1963	75.988
31 okt. 1963	76.909
30 nov. 1963	77.721
31 dec. 1963	79.523
31 jan. 1964	83.427
29 feb. 1964	88.675
31 mrt. 1964	90.896
30 april 1964	92.140
31 mei 1964	91.201
30 juni 1964	91.568

Bron: Maandschrift C.B.S.

Van 30 juni 1963 tot 30 juni 1964 steeg de produktie van 73.725 tot 91.568, dat is met ruim 24 pCt. Deze vergelijking is echter onzuiver, omdat daarbij betrokken zijn de eerste drie maanden van 1963, toen door de langdurige strenge winter de bouw vrijwel stillag.

Voor een zuivere vergelijking is het daarom beter, een jaar verder terug te gaan. De periode 30 juni 1961-1962 leverde 79.483 woningen, de periode 30 juni 1963-1964 als gezegd 91.568, een vooruitgang van 12.085 in twee jaar, d.i. 15 pCt. Ook dit cijfer is nog geflatteerd, omdat ook in het eerste kwartaal van 1962 de weersgesteldheid ongunstiger was dan in 1964, hoewel lang niet in die mate als in 1963.

De cijfers van tabel 1 wijzen van einde 1962 af een ernstige daling van de produktie aan, een gevolg van de strenge winter 1962/63 die tot in het najaar van 1963 zijn invloed doet gevoelen. Dan zet zich een stijging in, die echter slechts in beperkte mate uitgaat boven de produktie in 1957 en 1958, toen wij ook perioden van meer dan 90.000 woningen in 12 maanden hebben gehad.

De vraag is nu, of deze stijging met ca. 15 pCt. in twee jaar de verwachting van een verdere stijging in vier jaar tot een produktie van 125.000 woningen, dat wil zeggen nog eens 42½ pCt. boven 1962 of 36½ pCt. boven 1964 wettigt. De ervaring van de laatste jaren heeft geleerd, dat het bedrijfsleven tot veel in staat is. Blijkens het Statistisch Zakboek 1964 steeg de industriële produktie in hoeveelheden sedert 1958 tot 1963 met 39 pCt. en tot midden 1964 zelfs met 45 pCt. De woningproduktie steekt hierbij maar pover af. In gulden steeg zij tot 1963 met 20 pCt. In aantallen is zij zelfs midden 1964 nauwelijks hoger dan in 1958. Een en ander blijkt uit tabel 2.

Waarom, zo zal men naar aanleiding van deze tabel vragen, blijft de produktie in de woningbouw in een dergelijke mate achter bij de produktie in de industrie? Deze laatste geeft sedert 1948 een fabelachtige expansie te zien, die te danken is aan de technische vooruitgang, die een enorme verhoging van de produktiviteit heeft mogelijk gemaakt en aan de toenemende investeringen, die hebben toegestaan, deze technische vooruitgang in praktijk te brengen.

TABEL 2. Indexcijfers van de produktie (1958 = 100)

	1959	1960	1961	1962	1963	1964 1e half- jaar
Produktie-index van de industrie.....	109	121	126	133	139	145
Produktie van woningen in gulden in aantallen	105	104	106	106	120	?
Produktie van de industrie per werknemer	94	94	93	88	89	103
	108	117	119	123	128	ca. 133

Bron: „Maandstatistiek van de industrie en van de bouwbedrijvigheid” en „Statistisch Zakboek”.

Van een dergelijke ontwikkeling is bij de grote meerderheid van de bouwbedrijven nog uitermate weinig te merken. Dit is te betreuren, omdat door industrialisatie, rationalisatie en standaardisatie en door verplaatsing van een groter deel van de bouwarbeid naar de fabriek zeker een grotere produktie zou kunnen worden bereikt.

Deze ontwikkeling voltrekt zich echter maar uiterst langzaam, enerzijds door de bijzondere structuur van het bouwbedrijf, die veel minder plaats laat voor grote experimenten, anderzijds door het tegenwoordige systeem van contingentering, dat een behoorlijke planning van de produktie onmogelijk maakt.

Belangrijke investeringen kunnen niet worden gedaan, omdat deze een veel te groot risico met zich brengen, wijl immers de bedrijven niet continu kunnen doorwerken. Industriële produktie van bouwelementen stuit op grote bezwaren, omdat de fabrieken niet op een regelmatige afzet kunnen rekenen. Zo blijft het bouwbedrijf achter bij de industrie.

Er zijn zonder twijfel voldoende mogelijkheden om tot een grotere en meer efficiënte produktie te geraken, maar deze zullen van het bedrijfsleven moeten komen. Het gaat hier niet om de grote en kleine aannemers, waarover in de officiële stukken voortdurend wordt gesproken; die vinden regelmatig werk in de voldoende ruim gecontingenteerde woningwetbouw. Het gaat om grote en kleine bouwondernemers — een geheel andere categorie — die eigen initiatieven tot uitvoering willen brengen en daarvoor een niet onbelangrijk risico willen dragen.

Van het initiatief van deze groep wordt thans niet voldoende geprofiteerd en het is juist deze groep, die voor een belangrijke opvoering van de produktie zou kunnen zorgen, als haar slechts vrijheid werd gelaten. Natuurlijk geen algehele vrijheid, maar vrijheid beneden een grens van bijv. f. 35.000 bouwsom. Deze vrijheid zou een formidabele stimulans voor opvoering van de woningproduktie zijn.

Zou er dan geen gevaar voor overspanning van de bouwmarkt zijn? Veel minder dan men denkt, want de bouwondernemers, die zelf het risico dragen voor wat zij ondernemen, zullen wel zorgen, dat zij niet met werken beginnen, die zij niet aankunnen. Men late dit gerust aan het bedrijfsleven over.

Deze vrijheid is een absolute noodzaak om tot de door de Minister beoogde grotere woningproduktie te komen. Zelfs met deze vrijheid is het nog lang niet zeker, dat het mogelijk zal zijn, de door de Minister beoogde aanbouw van 125.000 woningen per jaar te bereiken. Bij voortzetting van het tegenwoordige systeem echter is het wel zeker, dat wij deze aanbouw op geen stukken na halen en dat ons volk veel langer dan tot 1970 onder het woningtekort te lijden zal hebben.

Hilversum.

Prof. Dr. Ir. H. G. VAN BEUSEKOM.

De ervaring heeft geleerd dat aan de tot nu toe algemeen gevolgde methode voor het uitgeven van staatsleningen bezwaren kleven die niet worden gecompenseerd door bepaalde voordelen. Er zal daarom naar een nieuwe wijze van uitgifte voor Nederlandse staatsschuld moeten worden gezocht. Nu kunnen voor staatsleningen vele emissiemethoden worden gebruikt. Aan elke methode kleven bepaalde bezwaren. De minste bezwaren zijn verbonden aan een systeem waarbij vooraf ter beurze claims worden verhandeld die recht geven op een of meer obligaties van een nieuw uit te geven lening. Bezwaarlijk in te voeren, maar aantrekkelijk door de mogelijkheden tot versterking van de monetaire politiek, is het systeem van de „tap loan”, dat in het Verenigd Koninkrijk veelvuldig wordt toegepast.

De emissietechniek voor staatsleningen

De uitgifte van de jongste staatslening heeft opzien gebaard door de zeer gunstige voorwaarden waarmee deze lening was uitgerust. Vele pennen zetten zich in beweging om haarfijn uit de doeken te doen, welke motieven van hogere conjunctuurpolitiek de, op dit terrein immers bij uitstek deskundige, Minister ertoe bewogen hadden om met een dergelijke lening aan de markt te komen.

Na vragen uit de Tweede Kamer gaf de Minister toe, dat een beoordelingsfout was gemaakt en dat geenszins conjunctuurpolitieke overwegingen de vaststelling van de emissievoorwaarden hadden beïnvloed. De Minister weet de oorzaak van de misrekening aan de ondoorzichtigheid van de markt, die mede door de buitenlandse belangstelling voor Nederlandse beleggingswaarden werd tweegebracht.

Het verweer van de Minister lijkt mij geen compliment voor de ambtenaren van 's Ministers departement, die hem bij de uitgifte van staatsleningen moeten adviseren. Temeer niet daar de financiële pers onmiddellijk bij het bekend worden van de emissievoorwaarden van de jongste staatslening voor deze een overweldigend succes voorspelde. De markt scheen derhalve voor deze commentatoren minder ondoorzichtig te zijn dan voor de adviseurs van de Minister.

De belangstelling van buitenlandse zijde voor Nederlandse obligaties was de Minister trouwens bekend. Hij heeft de toevloed van kapitaal uit het buitenland zelf enige malen genoemd als een factor die zijn monetair beleid doorkruiste. En wat is natuurlijker dan dat de belangstelling van het buitenland nog versterkt wordt als een staatslening wordt uitgegeven die een hoger rendement biedt dan op de markt voor staatsobligaties te behalen valt? Immers, de emissiekoers van de nieuwe 5,25 pCt. lening lag op het tijdstip van het bekendmaken van de emissievoorwaarden bijna 4 punten beneden de beurskoers van de in juli uitgegeven 5,25 pCt. staatslening 1964 I. Ook waren er geen aanwijzingen dat de Nederlandse kapitaalmarkt relatief onaantrekkelijker was geworden voor buitenlandse beleggers. De rente in Zwitserland vertoonde de neiging tot stijgen, maar Zwitserland heeft maatregelen getroffen waardoor het kapitaal uit het buitenland vrijwel de toegang tot de kapitaalmarkt

wordt belet. Ook Engeland was, kort voor de verkiezingen, zeker geen aantrekkelijke beleggingsmarkt. De voorgestelde „Kapitalertragsteuer” in de Duitse Bondsrepubliek heeft ook deze markt aan aantrekkelijkheid doen inboeten. Spectaculaire internationale leningen kwamen in deze periode evenmin ter emissie. Kortom, dat de buitenlandse kapitaalstroom naar ons land de ondoorzichtigheid van de markt zodanig vergrootte, dat daardoor een dergelijke misrekening kon optreden, lijkt mij niet goed houdbaar.

Op de staatslening, nominaal f. 200 mln., werd ingeschreven tot een bedrag van f. 170 mrd. — meer dan acht maal de gehele vaste en vlottende schuld van het Rijk — zodat de toewijzing vastgesteld moest worden op slechts 0,118 pCt. van het ingeschreven bedrag! Een dergelijke overtekening was, meen ik, in Nederland nog niet voorgekomen. De uitermate geringe toewijzing als gevolg van het buitensporig majoreren werkt lachwekkend en roept de vraag op of de emissietechniek voor staatsleningen niet herziening behoeft.

Op de bezwaren aan het majoreren verbonden is in dit blad reeds gewezen door Dr. M. P. Gans¹⁾. Majoreren is voor de emittent een aanwijzing dat hij op goedkopere wijze in zijn financieringsbehoefte had kunnen voorzien. Aan de aanbodzijde worden door het majoreren die inschrijvers bevoorrecht die het risico kunnen dragen dat onvermijdelijk verbonden is aan het inschrijven tot een bedrag dat belangrijker hoger ligt dan de reële beleggingsbehoefte. In de praktijk zullen dan ook de grote banken hier de grootste risico's kunnen en willen dragen en derhalve ook het grootste deel van de bij de emissie uit te geven waardepapieren bemachtigen. Naast deze onbillijkheid ten opzichte van de kleinere bankkantoren en hun cliënten is aan het majoreren nog het bezwaar verbonden, dat daardoor de verstoring, die de aankondiging van een grote emissie doorgaans op de geld- en kapitaalmarkt veroorzaakt, nog versterkt wordt. Temeer is dit het geval, indien het emissies van staatsleningen betreft; deze brengen immers door hun omvang in verhouding tot de draagkracht van de markt

¹⁾ Dr. (toen Drs.) M. P. Gans: „De overtekening van emissies” in „E.-S.B.” van 21 september 1955.

toch reeds schokken van betekenis teweeg. Ten slotte worden voor de emittent de toewijzingsmoeilijkheden, die bij overtekening ontstaan, door het majoreren nog verveelvoudigd.

Het zou m.i. aanbeveling verdienen indien de emissie-techniek van de Nederlandse staat eens kritisch beschouwd zou worden en indien overwogen zou worden of een andere wijze van uitgifte van staatsleningen een remedie kan vormen tegen het euvel van majoreren. Hieronder zal ik enkele alternatieve emissiemethoden opsommen en ten slotte mijn voorkeur uitspreken voor een in het Verenigd Koninkrijk wel toegepast systeem.

In de eerste plaats moet de mogelijkheid genoemd worden dat de emissie geheel wordt afgelast of dat de emissievoorwaarden worden gewijzigd indien bij het naderen van de inschrijvingsdatum de emissievoorwaarden sterk blijken af te wijken van wat op de markt actueel is. Om psychologische redenen is een dergelijk optreden niet aan te bevelen; de onzekerheid op de markt zou er nog door worden vergroot. Bovendien zal een Minister van Financiën eerder tot een dergelijke stap bereid zijn indien de markt de uitgiftevoorwaarden ongunstig beoordeelt en de emissie dreigt te mislukken, dan wanneer de voorwaarden te gunstig zijn gesteld en overtekening zal optreden.

De suggestie van Gans ¹⁾ om de inschrijvingskoers, of andere voor de emissie relevante gegevens, eerst kort voor de inschrijvingsdatum bekend te maken moet om dezelfde reden verworpen worden. Deze methode zou ook zeer ten nadele werken van die beleggers die de markt niet doorlopend volgen en voor wie de ondoorzichtigheid van de markt door deze methode vergroot zou worden.

Een geheel andere methode is die waarbij wel de emissievoorwaarden bekend worden gemaakt, maar niet de omvang van de lening. Dit wordt wel toegepast in België en Frankrijk. Het wordt nu uitermate riskant om te majoreren al is dit nog niet geheel uitgesloten. Immers, naar mate de kapitaalbehoefte van de Staat nauwkeuriger bekend is en verwacht mag worden dat met de lening geen afroming wordt beoogd, zal het majoreren minder riskant worden. Minister Witteveen heeft reeds eenmaal deze methode toegepast ²⁾ en heeft medegedeeld dit systeem ook voor volgende staatsleningen te overwegen.

Soortgelijke opmerkingen kunnen worden gemaakt ten aanzien van het systeem waarbij het nominaal bedrag en de emissievoorwaarden bekend zijn, doch waarbij de emittent zich het recht voorbehoudt om, na de inschrijving, het bedrag van de lening te verhogen. In Zwitserland wordt deze methode toegepast, evenals in de Verenigde Staten ³⁾. Het systeem is ook in Nederland niet onbekend ⁴⁾.

Er zijn ook methoden mogelijk die het majoreren trachten tegen te gaan door aan de inschrijving kosten te verbinden die evenredig zijn aan het bedrag waarvoor wordt ingeschreven, bijv. door heffing van zegelrecht.

²⁾ In maart 1964.

³⁾ Bijv. in juni 1963 toen een lening van de federale regering, oorspronkelijk groot \$ 1.250 mln., na de inschrijving werd gebracht op \$ 1.900 mln., waarna de toewijzingen zelfs nog sterk gereduceerd moesten worden.

⁴⁾ In 1959 werd de 4¼ pCt. staatslening Nederland 1959, welke oorspronkelijk f. 200 mln. bedroeg, na de inschrijving verhoogd tot f. 400 mln.

Ook wordt wel verplicht gesteld dat bij de inschrijving gelijktijdig een deel van het inschrijvingsbedrag gestort moet worden. In het Verenigd Koninkrijk is dit algemeen gebruikelijk. In het algemeen bedraagt daar het direct te storten bedrag 10 pCt. van het inschrijvingsbedrag, maar voor staatsleningen wordt wel een storting van 100 pCt. bij de inschrijving bedongen. Ook op deze wijze kan het majoreren echter niet geheel belet worden; de inschrijvers die in staat zijn de aan het majoreren verbonden kosten te dragen en die, indien storting bij inschrijving wordt verlangd, in staat zijn het benodigde geld vrij te maken, worden door deze systemen bevoorrecht.

Een systeem waarbij een maximum aan het op één naam gestelde inschrijvingsbedrag wordt voorgeschreven, faalt door de inschakeling van stromannen. Belemmerend voor het majoreren, maar ingewikkeld en subjectief, zijn die methoden die het *toewijzingssysteem* dienstbaar maken aan het verkrijgen van reële inschrijvingen. Bepaald kan bijv. worden, dat bij de toewijzing eerst alle kleine inschrijvingen volledig zullen worden bevredigd alvorens de grote inschrijvers aan bod komen.

Fundamenteel verschillend van de tot nu toe genoemde methoden zijn de emissietechnieken waarbij de overnameprijs van de obligatielening rechtstreeks door het marktmechanisme wordt bepaald. De meest bekende van deze methoden is de zgn. tender, een systeem dat in ons land voor schatkistpapier bij tijd en wijle wordt toegepast. In het Verenigd Koninkrijk wordt het tender-systeem veelvuldig gebruikt voor de emissie van obligatieleningen van openbare nutsbedrijven. Ook voor de emissie van staatsobligatieleningen in ons land vindt dit stelsel voorstanders ⁵⁾. Het komt er op neer dat iedere inschrijver tevens de prijs noemt waarvoor zijn inschrijving geldt. De uiteindelijke overnameprijs is dan die prijs waarbij de lening geheel geplaatst kan worden, mits deze prijs niet ligt beneden een door de emittent vast te stellen minimumprijs. De inschrijvers die tegen een hogere prijs dan de overnameprijs hebben ingeschreven betalen dan deze laatste prijs en zien hun inschrijving volledig gehonoreerd; inschrijvers met een prijs beneden de overnameprijs komen niet aan bod. Het tender-systeem vereist grote kennis van de markt en bovendien de financiële draagkracht om eventuele misrekeningen te kunnen opvangen. Het majoreren kan hier de vorm aannemen van een te hoog gestelde prijs in de verwachting dat de overnameprijs daaronder zal blijven.

Naast het tender-systeem is het veiling-systeem bekend. Dit wordt in de Verenigde Staten toegepast voor leningen in de publieke sector. Voor federale leningen is het daar slechts tweemaal gebruikt ⁶⁾. De werkwijze is als volgt: voor de uitgifte van een nieuwe lening worden banken of bankconsortia uitgenodigd de lening in haar geheel over te nemen, onder de verplichting de lening dan tegen vastgestelde voorwaarden weer aan het publiek aan te bieden. De lening wordt overgenomen door dat bankconcern of -consortium dat de hoogste prijs voor de overname wil betalen. Het behoeft geen betoog dat de grote banken hierbij doorgaans in het voordeel zullen zijn.

⁵⁾ Zie het „Wekelijks beursoverzicht” in de „Haagsche Courant” van 24 oktober 1964.

⁶⁾ In januari 1963 en in april 1963.

Ook de effectenbeurs kan worden ingeschakeld bij de emissie van staatsleningen. De Nieuwe Rotterdamse Courant stelde voor, de schatkist bij een uitgifte van een staatslening ter beurze claims te laten verkopen die recht geven op toewijzing van bijv. f. 1.000 obligaties. „Dan zou van majorenen geen sprake meer zijn. Bovendien kan de schatkist er bij een dergelijk systeem op rekenen dat zij altijd ongeveer de prijs voor de uit te geven obligaties maakt die overeenkomt met de marktverhoudingen op het tijdstip van uitgifte. Immers, mocht de emissiekoers te laag gesteld zijn dan zal dit nadeel geheel of grotendeels gecompenseerd worden door de grotere opbrengst van de te kopen voorkeursrechten. Een verder voordeel van zulk een systeem is dat de stukken meer kans hebben direct terecht te komen bij bonafide beleggers”⁷⁾. De genoemde voordelen zijn ontegenzeggelijk zeer waardevol en het systeem zou zeker uitvoerbaar zijn. De methode van de claimverkoop is enigszins omslachtig, maar als tweede keuze gaat mijn voorkeur beslist uit naar dit systeem.

Het zou ook mogelijk zijn nieuwe staatsobligaties direct aan het publiek aan te bieden, dus zonder de tussenschakel van de claimverkoop, bijv. door verkoop over de toonbank bij de Agent van het Ministerie van Financiën, de bankkantoren en/of postkantoren. Voorwaarde voor het welslagen van een dergelijke techniek is dat de obligaties min of meer continu verkrijgbaar zijn tegen prijzen die afgestemd zijn op de markt. De continue verkrijgbaarheid van de obligaties laat zich moeilijk rijmen met de a-continuïteit van de kapitaalbehoefte van de schatkist.

Ten slotte wil ik de aandacht vestigen op het in het Verenigd Koninkrijk veelvuldig toegepaste systeem, waarbij de kapitaalbehoefte van de centrale overheid tevens dienstbaar wordt gemaakt aan de open-marktpolitiek van de Centrale Bank. Het systeem werkt simpel en doeltreffend. Zoals bekend zal zijn, wordt in Engeland de uitgifte van staatsleningen verzorgd door

⁷⁾ Zie „Schetsen van economie en financiën” in de „Nieuwe Rotterdamse Courant” van 24 oktober 1964.

de Bank of England. Wanneer in de financieringsbehoefte van de staat voorzien moet worden geeft de Bank een lening uit ten laste van de schatkist. Zouden de marktomstandigheden zodanig zijn dat het plaatsen van een staatslening de markt zou kunnen verstoren, dan worden de emissievoorwaarden zo onaantrekkelijk gemaakt dat de markt geen belangstelling toont en de nieuwe obligaties in handen van de Bank of England blijven. De lening wordt dan een zgn. „tap loan”. De verkregen obligaties zal de Centrale Bank druppelsgewijs op de markt brengen, al naar gelang de behoefte die de markt toont aan beleggingsmateriaal en de eisen die de monetaire politiek stelt. In feite betekent dit meestal dat de Centrale Bank tijdelijk krediet verstrekt aan de staat en dit krediet geleidelijk overhevelt naar de markt zodra daartoe door de uitgaven van de staat ruimte is ontstaan, bijv. door de aflossing van obligaties of schatkistpapier. Op deze wijze worden door de staats-emissies geen schokken op de markt teweeggebracht en krijgt bovendien de open-marktpolitiek van de Centrale Bank een extra accent.

Ik ben mij ervan bewust dat deze methode van emitteren niet zo eenvoudig in Nederland toe te passen zal zijn; daarvoor zullen nogal wat institutionele barrières moeten worden opgeruimd. Dat ik toch mijn voorkeur uitspreek voor een dergelijke emissietechniek is vooral omdat zij soepelheid geeft aan een versterking van het monetair-politieke instrumentarium van de Centrale Bank. Deze versterking zal de Nederlandsche Bank naar mijn overtuiging behoeven wanneer de liberalisatie van het internationale kapitaalverkeer verder voortgang vindt. Het zou te ver voeren hier in te gaan op de merites van de open-marktpolitiek. Wel wil ik vermelden dat krachtens artikel 15 van de Bankwet De Nederlandsche Bank de bevoegdheid bezit op de open markt te opereren met „ter beurze van Amsterdam genoteerde schuldbrieven ten laste van, of voor rente en aflossing gegarandeerd door, het Rijk”. Onze Centrale Bank bezit echter geen portefeuille van dergelijke papieren.

Leidschendam.

R. HARMS.

Wie leest er nu „E.-S.B.”?

In dit artikel zullen enige uitkomsten worden gegeven van het lezerskringonderzoek, dat in de zomer van dit jaar werd ingesteld met behulp van o.m. een schriftelijke enquête bij een representatieve steekproef van abonnees op „Economisch-Statistische Berichten”.

Reeds eerder heb ik er op kunnen wijzen dat de medewerking van de ondervraagde abonnees aan deze enquête lofwaardig groot is geweest¹⁾. Hierdoor behoeft aan de representativiteit van de resultaten van het onderzoek dan ook niet te worden getwijfeld. Ook t.a.v. de nauwkeurigheid van de uitkomsten zijn voldoende waarborgen aanwezig: de uiteindelijke steekproef had betrekking op 554 abonnees op „E.-S.B.” met in totaal 639 abonnementen.

¹⁾ Zie het artikel „„E.-S.B.”-lezerskringonderzoek” in het nummer van 9 december 1964.

Doel van de enquête was vanzelfsprekend om meer te weten te komen van de lezerskring van „E.-S.B.” dan uit het adressenmateriaal van de abonnementenadministratie direct valt af te leiden. In de eerste plaats was het wenselijk om een schatting te kunnen geven van het totaal aantal geregelde lezers van het blad, met zo mogelijk de gebruikelijke indelingen naar bedrijfsklasse en grootte van de onderneming in termen van aantallen werkzame personen.

Daarnaast deed zich nu de gelegenheid voor om ook eens de mening van de abonnees/lezers te peilen over de inhoud van „E.-S.B.”, en om een indruk te verkrijgen van de leesgewoonten t.a.v. een nummer als geheel, en in het bijzonder aangaande de vaste rubrieken, zoals geld- en kapitaalmarkt, de boekbesprekingen, de Europa-bladwijzer enz.

Twee soorten abonnees.

Bij de opzet van het onderzoek werd al gauw duidelijk, dat er twee typen van abonnees moeten worden onderscheiden, nl. particuliere abonnees enerzijds en „zakelijke” abonnees anderzijds²⁾. Het verschil tussen beide is gelegen in de vraag, of het adres, waarnaar het blad wordt verzonden, als een zakenadres kan worden aangemerkt of niet. Uit deze tweedeling vloeit noodzakelijkerwijs voort, dat er ook twee soorten lezers zijn waar te nemen. De eerste categorie leest „E.-S.B.” op grond van een particulier abonnement (een eigen abonnement, of een abonnement van een collega of familielid), terwijl de tweede categorie van lezers „E.-S.B.” leest omdat de „zaak” (nu eenmaal) is geabonneerd op het blad. Deze laatste lezers staan veelal genoemd op interne circulatielijsten binnen de bedrijven of instellingen.

Het ligt voor de hand dat een zakelijk abonnement in het algemeen meer lezers oplevert dan een particulier abonnement. De uitkomsten van de enquête betekenden in dit opzicht een verrassing. Een particulier abonnement op „E.-S.B.” wordt gemiddeld namelijk door 1,5 personen geregeld gelezen, een zakelijk abonnement daarentegen door gemiddeld meer dan 7 personen.

De totale lezerskring van „E.-S.B.” komt hierdoor in de orde van grootte van 20.000 te liggen zoals onderstaand staatje duidelijk aantoonst³⁾.

TABEL 1.

De opbouw van de lezerskring

criterium	Particulieren	Zaken	Totaal
Aantal abonnementen a)	2.600	2.200	4.800
Aantal abonnees	2.600	1.700	4.300
Aantal lezers	3.800	15.800	19.600.

a) Deze indeling betreft niet alle abonnementen op „E.-S.B.”. Uit het totaal zijn namelijk geëlimineerd de gratis en ruilabonnementen, abonnementen van bibliotheken, boekhandelaren, horeca, pers en radio, alsmede al diegenen met betrekking tot adressen buiten de BENELUX, tezamen een 400-tal abonnementen.

Het gemiddeld aantal lezers per abonnement ligt voor het totaal dus op ongeveer 4,1. Dit is meer dan het dubbele van de cijfers, die bekend zijn voor een aantal andere publiciteitsmedia in ons land⁴⁾. Hieruit blijkt dus duidelijk het verschil tussen professionele tijdschriften enerzijds en nieuws- en opiniebladen anderzijds. (Als ander opmerkelijk verschilpunt valt op de sexe der lezers te wijzen. De nieuws- en opiniebladen bereiken zowel mannen als vrouwen — zeker ook de zogeheten damesbladen — maar een tijdschrift als „E.-S.B.” telt vrijwel uitsluitend mannen onder zijn lezers).

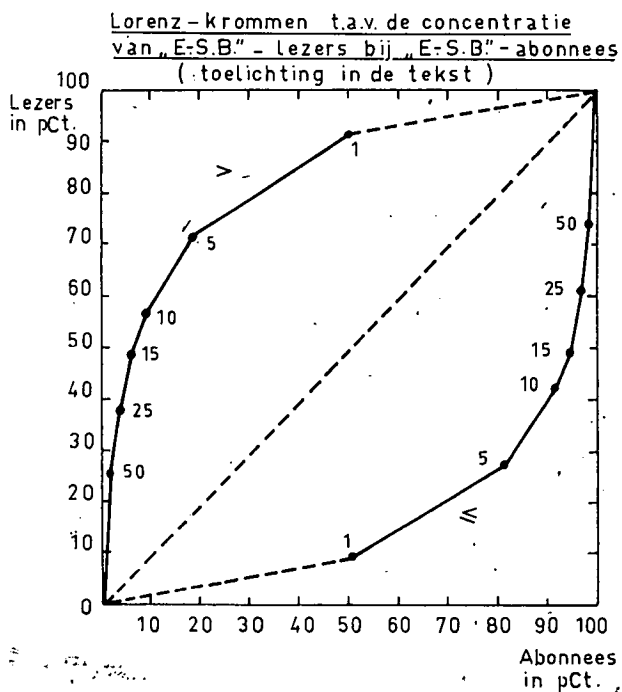
Ondanks het hoge gemiddelde aantal lezers per abonnement levert een zeer groot aantal (particuliere en zakelijke) abonnementen niettemin slechts een of enkele lezers op. Het gemiddelde is hier dus — zoals zo vaak — niet in alle opzichten representatief. Hoe sterk de concentratie der lezers is onder de abonnees kan men aflezen uit de figuur. We zien bijv. dat 80 pCt. van de abonnees 5 of minder

²⁾ Vanzelfsprekend zijn ook de particuliere abonnees „zakelijk” te noemen, voor zover „E.-S.B.” een „zakelijk” tijdschrift is. Bedoeld is echter het karakter van de abonnee, en niet van het blad.

³⁾ Hierbij is afgezien van eventuele duplicaties t.a.v. particuliere en zakelijke lezers. Dit betreft evenwel ten hoogste enkele procenten van het totaal aantal lezers.

⁴⁾ Vgl. bijv. de uitkomsten voor Televisier (2,0), Het Beste (1,8), Vrij Nederland (1,5), de A.V.R.O.-bode (1,8), Libelle (1,7) en Het Vaderland (2,0).

lezers per abonnee heeft, met in totaal een 30 pCt. van het totaal aantal lezers. Omgekeerd draagt de 10 pCt. abonnees met meer dan 10 lezers per abonnee voor bijna 60 pCt. bij aan het lezertotaal.

Een veelgebruikt gegeven dat nog niet uit bovenstaande tabel valt af te leiden is het totaal aantal verschillende bedrijven en instellingen dat met „E.-S.B.” wordt bereikt. Dit kencijfer is in het algemeen belangrijker dan het aantal abonnementen of het aantal abonnees — voor professionele tijdschriften althans. Voor „E.-S.B.” ligt dit aantal op tenminste 2.400, hetgeen dus betekent dat behalve de 1.700 ondernemingen, welke zakelijk zijn geabonneerd, er nog 700 andere bedrijven en instellingen zijn, die indirect, d.w.z. via particuliere abonnees, bereikt worden met „E.-S.B.”

De bedrijfsklasse.

De spreiding van de bereikte ondernemingen en van de lezers over de diverse bedrijfsklassen leverde in twee opzichten opvallende resultaten op. In de eerste plaats kwam namelijk naar voren, dat de sector dienstverlening zowel in termen van ondernemingen als van lezers een zeer belangrijke positie inneemt. Bijgaande tabel maakt dit voldoende duidelijk. In de tweede plaats zijn hier en daar opmerkelijke verschillen waar te nemen tussen de overeenkomstige aandelen in beide indelingen. Dit houdt in dat bijv. bij overheidsinstellingen gemiddeld aanzienlijk meer lezers per instelling worden aangetroffen dan bij alle ondernemingen tezamen. Het tegengestelde doet zich voor bij bijv. handelsondernemingen en instellingen op het terrein van de maatschappelijke dienstverlening. De grootte van de ondernemingen in kwestie speelt hier onmiskenbaar een rol, en de genoemde verschillen worden dan ook ten dele gecompenseerd door verschillen in het (hier niet vermelde) aantal abonnementen per onderneming.

De eerste kolom van tabel 2 heeft betrekking op de ruim 2.400 verschillende bedrijven en instellingen, welke met „E.-S.B.” worden bereikt, de tweede op alle lezers, waarvan de bedrijfsklasse bekend is, d.w.z. een populatietotaal van 18.400 lezers (zie noot a bij de tabel).

TABEL 2. *De indeling naar bedrijfsklasse*

Bedrijfsklasse	Aantal ondernemingen (in pCt.)	Aantal lezers a) (in pCt.)
Land- en tuinbouw	1,0	0,3
Delfstoffenwinning	0,3	1,3
Industrie (totaal excl. bouw.)	25,4	20,9
Bouwnijverheid	3,6	4,4
Openbare nutsbedrijven	1,3	1,6
Handel	8,7	4,7
Bank- en verzekeringswezen	11,4	12,4
Vervoer-, opslag- en comm. bedr.	2,4	6,0
Overheid	11,9	26,2
Onderwijs, eredienst	6,1	2,4
Maatschappelijke dienstverlening	18,8	11,7
Zakelijke dienstverlening	7,5	5,1
Overige dienstverlening	0,3	0,1
Bedrijfsklasse onbekend	1,3	0,8
Niet werkzame lezers	—	2,1
Totaal	100,0	100,0

a) Niet alle ingedeelde lezers zijn werkzaam in de ondernemingen, welke in de eerste kolom zijn ondergebracht. Allereerst zijn er de niet (meer) werkzamen, en daarnaast een 200-tal „geheel zelfstandig” werkzame particuliere abonnees. De mede-lezers der particuliere abonnees zijn in deze tabel niet begrepen, omdat van hen niets anders bekend is dan hun aantal.

De *grootte* van de ondernemingen, waarom het hier gaat, is ten naaste bij ook volledig bekend. Opvallend is, dat in termen van aantallen lezers de grootste bedrijven en instellingen (d.w.z. die met meer dan 1.000 werknemers) een zeer dominerende plaats in het totaal innemen. Vgl. tabel 3.

TABEL 3.

De indeling naar de grootte van de onderneming

Aantal werknemers	Aantal ondernemingen (in pCt.)	Aantal lezers a) (in pCt.)
1 — 10	13	3
11 — 50	25	13
51 — 200	20	20
201 — 1.000	20	18
méér dan 1.000	13	36
onbekend aantal	9	6
niet van toepassing	—	4
Totaal	100	100

a) Zie noot a bij tabel 2.

We zien hieruit dus dat het aantal „E.-S.B.”-lezers per onderneming toeneemt met de grootte van de onderneming. Deze weinig verrassende uitkomst heeft als interessant aspect, dat de samenhang met de grootte van de onderneming minder dan proportioneel is: hoe groter de onderneming, die met „E.-S.B.” wordt bereikt, des te kleiner wordt het aandeel van de „E.-S.B.”-lezers onder het aantal werknemers. Verklaringen hiervoor zijn niet moeilijk te vinden.

De zakelijke abonnees.

Van de 1.700 zakelijke abonnees is (wederom steekproef-gewijs) eveneens bekend in welke afdelingen „E.-S.B.” wordt gelezen, en door hoeveel personen op die afdelingen. De moeilijkheid bij dit punt is, dat de zakelijke abonnees een grote organisatorische heterogeniteit vertonen, zodat slechts bepaalde afdelingen kenmerkend kunnen zijn voor de gehele lezerskring. We mogen evenmin vergeten dat de naamgeving t.a.v. afdelingen in de praktijk sterk wisselend is.

Hoe dit ook zij, „E.-S.B.” wordt gemiddeld in precies 3 afdelingen per onderneming (zakelijk abonnee) gelezen. De meest genoemde daaronder zijn de *Directie* (79 pCt.), de *Financiële afdeling* (40 pCt.), de *Administratie* (27 pCt.) en de *Personeelsafdeling* (17 pCt.). Deze percentages zijn minimumschattingen, omdat niet alle abonnees dergelijke

afdelingen onderscheiden. In dit licht gezien zijn dus ook afdelingen als *Algemene Zaken* (13 pCt.), *Verkoop* (13 pCt.), *Juridische afdeling* (13 pCt.), *Marktonderzoek* (12 pCt.) en *Productie* (10 pCt.) bepaald belangrijk te noemen. Wanneer men de lezers bij deze zakelijke abonnees indeelt naar de genoemde afdelingen, kan dezelfde volgorde van belangrijkheid worden aangehouden. Evenwel levert de „Directie” relatief minder lezers op dan afdelingen als „Administratie” en „Personeel”, hetgeen niet anders is dan verwacht mag worden.

Over de functies van de individuele lezers bij de zakelijke abonnees valt weinig te vertellen. Wel bekend is echter, dat „E.-S.B.” door gemiddeld vier topfunctionarissen per onderneming wordt gelezen. Het aantal *academici* onder de lezers is gemiddeld eveneens vier, waaronder één jurist, twee economen (inclusief accountants en baccalaurei) en één ingenieur, socioloog of academicus van andere huize (waarbij de Ir. in het merendeel der gevallen). Deze uitkomsten moeten worden beschouwd tegen de achtergrond van een gemiddeld aantal lezers per zakelijk abonnee ad $15.800/1.700 = 9,2$ lezers.

De particuliere abonnees.

De informatie over de werkzaamheid van de particuliere abonnees is deels uitgebreider, maar deels ook beperkter dan die over de lezers bij zakelijke abonnees. Het is namelijk gebleken, dat het voor velen zeer moeilijk is een scheiding te maken tussen het beroep dat wordt uitgeoefend en de functie welke wordt bekleed. (Om dan maar te zwijgen over de problemen van hen, die méér dan één beroep uitoefenen, of méér dan één functie bekleden). Onderstaande tabel geeft dan ook een mengsel van beide criteria, maar is illustratief genoeg.

TABEL 4.

Het beroep/de functie van de persoonlijke abonnees

Beroep/Functie	Aantal abonnees (in pCt.)
Directeur, commissaris, fabrikant, bankier enz.	24
Hoogleraar, Kamerlid, burgemeester, hoge ambtenaar	11
Adviseur, consultant	7
Voorzitter, secretaris van maatschapp. organisatie ..	4
Accountant	6
Economet n.a.g.	8
Hoge administratieve functies	3
Docent, leraar	4
Wetenschappelijk medewerker	3
Overige beroepen a)	17
Gepensioneerden	2
Studerenden b)	10
Onbekend	1
Totaal	100

a) Waaronder: makelaar, planoloog, ingenieur n.a.g., manager, inkoper, planner, beleggingsanalist, veehouder en staf n.a.g. (elk beroep ten hoogste 1 pCt.).

b) Inclusief werkstudenten en „in militaire dienst”.

Deze tabel heeft dus betrekking op de 2.600 particuliere abonnees, waaruit een steekproef van 330 werd verkregen. Zoals uit de lijst van beroepen reeds blijkt is een indeling naar de afdeling binnen het bedrijf of de instelling hier niet noodzakelijk. Onze vraag hiernaar werd overigens ook vrij spaarzaam beantwoord.

Het aantal *academici* onder deze particuliere abonnees is niet exact bekend. Gaan wij af op de titulatuur van de adresplaatjes, dan vinden wij dat 46 pCt. van de abonnees in kwestie enigerlei titel bezit (waaronder 5 pCt. hoogleraren en daarnaast 9 pCt. meesters in de rechten en 5 pCt. ingenieurs).

Een vergelijking met de opgave van het beroep leerde echter, dat het aantal academici onder de persoonlijke abonnees groter is dan deze 46 pCt. en wel tenminste 10 pCt. groter, vnl. betrekking hebbend op economen. Een controle met behulp van landelijke adreslijsten van de diverse typen academici zou in dit verband enigermate verhelderend kunnen zijn, maar deze lijsten zijn nu eenmaal ook niet volledig. Een poging in deze richting is dan ook niet ondernomen. Zowel de adressen als de opgave

van het beroep bleken dus gebrekkige hulpmiddelen. Duidelijk is echter dat het aandeel der academici onder de particuliere abonnees niet zeer veel groter is dan het aandeel der academici bij de zakelijke lezers. Van alle lezers is derhalve ca. 45 pCt. academicus (incl. accountants-niet academici en baccalaurei).

De leesgewoonten met betrekking tot „E.-S.B.” en de opinies over de inhoud hoop ik in een volgend artikel te behandelen.

Leiden.

Drs. G. J. AEYELTS AVERINK.

Het Amerikaanse reisverkeer

Dat toerisme een belangrijke welvaartsbron kan zijn, is geleidelijk aan in de jaren na de tweede wereldoorlog een aanvaarde stelregel geworden; eveneens dat dit in het bijzonder geldt voor het vreemdelingenverkeer, als daar- onder tenminste wordt verstaan ¹⁾ het grensoverschrijdende personenvervoer, ongeacht voor welk doel en voor welke tijdsduur, mits niet langer dan drie maanden (bij een langer verblijf verliest de bezoeker in den vreemde het specifieke toeristische gedragspatroon dat ook op het economische gedrag invloed uitoefent).

De deviezenontvangsten uit het reisverkeer zijn voor de economie van vele landen van grote betekenis geworden; maakt deze dienstenuitvoer in ons land 3 pCt. uit van de totale uitvoer (in 1953 was dit nog maar 1½ pCt.), in een land als Griekenland draagt het vreemdelingenverkeer voor bijna 20 pCt. bij in de uitvoer van goederen en diensten tezamen.

Het spreekt eigenlijk vanzelf dat het reisverkeer van Amerikanen hierin een belangrijke bijdrage heeft geleverd, zij het dat de betekenis hiervan voor Europa als geheel relatief vermindert. Dit komt niet alleen door de gestegen welvaart in Europa zelf, waardoor met name Duitsers en Engelsen een groter aandeel in het vreemdelingenverkeer krijgen, maar vooral door de concurrentie die ons werelddeel ondervindt van nieuw „ontdekte” gebiedsdelen (Pacific) die door het goedkoper wordende vliegvervoer onder het bereik van een groter aantal Amerikaanse toeristen komen.

Negatieve balans.

De Amerikaanse balans voor het reisverkeer is altijd negatief geweest, zoals blijkt uit onderstaande gegevens, afkomstig van het U.S. Department of Commerce.

De reisuittgaven in den vreemde blijken in deze periode anderhalf maal zo sterk te zijn toegenomen als de ontvangsten uit het buitenlandse bezoek aan de Verenigde Staten. Daartoe droegen vooral uitgaven aan buitenlandse vervoermaatschappijen bij.

Europeanen besteedden in 1963 \$ 622 mln. minder in de Verenigde Staten dan Amerikaanse reizigers in ons werelddeel achterlieten. Maar in vijf jaren is dit saldo slechts 21 pCt. gestegen tegenover een vermeerdering van het tekort van alle reisuittgaven in het buitenland tezamen met 77 pCt. Dit wijst op een verslechtering van de Europese positie in het Amerikaanse reisverkeer. Oorzaak hiervan is o.m. de krachtige stijging van de bestedingen van Europese reizigers in de Verenigde Staten.

Ontvangsten.

Het voortdurende tekort op de Amerikaanse betalingsbalans waartoe in 1960 het reisverkeer met \$ 1¼ mrd. bijdroeg, leidde tot de oprichting van de „United States Travel Service”, die ten doel had het buitenlandse bezoek aan de Verenigde Staten te bevorderen en aldus enigermate een halt toe te roepen aan het toenemende tekort op de Amerikaanse balans voor het reisverkeer. In 1962 startte dit ambtelijke orgaan met een budget van \$ 5 mln. als „operating expenses” en wervingskantoren in Londen, Parijs, Rome, Frankfort, Tokio, Sydney, Sao Paulo, Bogota en Mexico City.

Het succes is niet uitgebleven, zoals tabel 2 met name voor overig Amerika en de Pacific illustreert (de dalende ontvangsten uit Canada de laatste twee jaren zijn aan monetaire maatregelen te wijten).

¹⁾ Zie mijn dissertatie over „De economische betekenis van het vreemdelingenverkeer voor Nederland”, januari 1960, blz. 14.

TABEL 1.

Amerikaanse balans voor het reisverkeer, 1951-1963

	1951		1954		1957		1960		1963		1963 t.o.v. 1951 (= 100)	
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
	(× \$ 1 mln.)											
Travel a)	473	757	595	1.009	785	1.372	875	1.745	934	2.070	197	273
Carriers b)	50	132	61	183	84	261	110	505	118	625	236	474
Totaal	523	889	656	1.192	869	1.633	985	2.250	1.052	2.695		
Indices	100	100	125	134	166	184	188	253	201	304		

a) Ontvangsten resp. bestedingen ter plaatse.

b) Ontvangsten voor transport naar de Verenigde Staten, resp. transportuitgaven aan buitenlandse maatschappijen.

TABEL 2.

Inkomend reisverkeer in de Verenigde Staten, 1958-1963

Herkomst	1958		1960		1962		1963	
	Reizigers × 1.000	Bestedingen × \$ 1 mln.	Reizigers × 1.000	Bestedingen × \$ 1 mln.	Reizigers × 1.000	Bestedingen × \$ 1 mln.	Reizigers × 1.000	Bestedingen × \$ 1 mln.
Verenigd Koninkrijk	64	24	94	29	122	37	138	40
Duitse Bondsrepubliek	25	.	37	.	50	14	60	17
Frankrijk	.	.	25	.	39	15	42	.
Italië	.	.	18	.	23	.	27	.
Totaal Europa	190	86	263	90	353	105	398	113
Carabisch gebied	225	125	150	100	153	102	197	147
Zuid-Amerika								
Rest overzee	57	45	89	434	104	54	131	70
Totaal overzeese gebieden	472	256	602	224	725	261	861	330
Mexico	.	144	.	182	.	217	.	232
Canada	.	425	.	469	.	392	.	372
Totaal buitenland	.	825	.	875	.	870	.	934

Nederlanders nemen wat het aantal bezoekers aan de Verenigde Staten betreft de vijfde plaats in: bijna 12.000 in 1959 en 17.000 drie jaren later.

Als reden voor het bezoek aan de Verenigde Staten geeft tweederde deel der Europeanen op „voor genoeg”, 20 pCt. is er voor zaken, 11 pCt. „op doorreis” en 1 pCt. „voor studie”. Ondanks een gemiddeld verblijf van anderhalve maand ligt de gemiddelde besteding per persoon slechts op rond \$ 300. Dit lage bedrag vindt zijn verklaring in het veel voorkomende logies bij familie of kennissen; daar Fransen dit in het algemeen minder hebben dan Engelsen en Duitsers ligt hun besteding per reiziger belangrijk hoger.

Uitgaven.

De deviezenuitgaven voor het reisverkeer van Amerikanen zijn belangrijk meer gestegen dan het netto nationaal inkomen tegen marktprijzen; in procenten daarvan uitgedrukt, waren deze uitgaven in 1923 0,54, in 1929 0,72, in 1935 0,51, in 1947 0,34, in 1951 0,33 en nadien stijgend tot 0,67 in het afgelopen jaar ²⁾. Deze percentages noodden uit tot een correlatieberekening tussen de reisuittgaven (= travel) en het beschikbaar persoonlijk inkomen (= y); de berekening is uitgevoerd voor de laatste twaalf jaren,

²⁾ Een vergelijking met ons land (1,7 pCt.) gaat mank door de totaal verschillende situatie (o.a. geografisch en economisch).

ten einde de invloed van de Korea-crisis in 1950 te elimineren.

Het resultaat was: $T = 0,01236y - 1,8$; $R = 0,997$ $\epsilon = 1,94$ ³⁾. Deze elasticiteitscoëfficiënt is toevallig even hoog als door mij voor ons land voor de periode 1948-1958 werd gevonden ⁴⁾. Dit betekent dat de totale uitgaven van Amerikanen voor het reisverkeer naar het buitenland op grond van de recente elasticiteitscoëfficiënt jaarlijks met gemiddeld 10 pCt. zullen toenemen indien het persoonlijk inkomen met ongeveer 6 pCt. stijgt. Dit voor Europa gunstige perspectief wordt echter overschaduwed door een afnemend aandeel van ons werelddeel in de Amerikaanse reisuittgaven (zie tabel 3).

Voor Europa van belang is, dat dit werelddeel van de reisuittgaven overzee exclusief transport in 1955 nog 73 pCt. wist te vergaren, maar dat dit percentage nadien continu gedaald is en in 1963 slechts 67 was. Dit komt vooral door verkorting van de verblijfsduur die in 1950 gemiddeld 64 dagen was, maar in 1963 slechts 45 dagen. Het kortere verblijf in Europa wordt weer in de hand gewerkt door de toeneming van het vliegverkeer: in 1954 gebruikte minder dan de helft van de Amerikaanse reizigers naar Europa het vliegtuig, vorig jaar was dit aandeel (met

³⁾ De elasticiteit over de laatste vijf jaar ligt echter lager, nl. 1,7.

⁴⁾ Zie blz. 120 van mijn dissertatie; $U(\text{uitgaven}) = 0,0147y - 164$ $R = 0,992$ $\epsilon = 1,937$.

TABEL 3.

Uitgaand reisverkeer van Amerikanen, 1923-1963

Jaar	Totale uitgaven	Canada	Mexico	Europa		Carabische gebieden		Zuid-Amerika		Rest overzee					
				(in miljoenen dollars)		R b)		B a)		R b)		B a)		R b)	
1923	378	96	12	118		19		4		15					
1929	688	178	36	213	350	37	136	5	8	14		23			
1935	333	103	36	73		19 d)		4 d)		9 d)					
1938	411	135	41	78	248 c)	35 c)	153 c)	4 c)	9 c)	12 c)		24 c)			
1947	716	241	140	107	149	55	245	8	27	22		14			
1950	1.022	261	172	225	302	60	323	22	38	13		13			
1953	1.306	282	226	306	376	76	396	20	32	20		22			
1956	1.814	316	279	473	521	134	631	29	42	44		45			
1959	2.380	365	350	604	705	174	677	41	59	76		75			
1962	2.882	479	395	660	931	178	609	55	85	125		142			
1963	3.190	522	448	735	1.102	180	631	56	97	129		160			
Indices	100 e)	16,4	14,1	23,0		5,6		1,8		4,1					

a) Bestedingen in miljoenen dollars.

b) Reizigers × 1.000.

c) 1937.

d) 1933.

e) Waarvan \$ 1.120 mln. (= 35 pCt.) voor transport overzee.

TABEL 4.

Het Amerikaanse reisverkeer in Europa, 1949-1963

	1949		1955		1960		1963			1963 t.o.v. 1955 (= 100)	
	R	B	R	B	R	B	R	B	pCt.	R	B
Totaal	250	185	482	473	832	704	1.102	735	100	230	155
w.v. Italië	88	32	235	82	405	122	489	135	18,3	208	165
Frankrijk	196	48	293	80	505	118	576	119	16,2	197	149
Verenigd Koninkrijk	124	34	265	72	462	116	539	116	15,8	203	161
Duitse Bondsrepubliek	28	5	196	45	382	83	408	76	10,9	208	169
Zwitserland	79	19	195	38	342	53	371	53	7,2	190	139
Spanje	11	3	68	20	111	25	163	36	4,9	240	180
Nederland	68	12	145	19	270	33	227	21	2,9	a)	158
België-Luxemburg							144	9	1,3		

R = aantal reizigers $\times$ 1.000; B = bestedingen in miljoenen dollars.
a) Wegens dubbelstellingen niet te berekenen.

bijna driemaal zoveel reizigers) reeds 77 pCt. Dit heeft ook een verlaging van de gemiddelde transportkosten ten gevolge gehad tot \$ 550 (—20 pCt. in zes jaar). Het toenemende, steeds goedkoper wordende, vliegverkeer bevordert natuurlijk ook de trek naar verafgelegen gebieden, waarvan met name de landen, gerubriceerd onder „rest overzee” (Japan, Hongkong, Australië en Nieuw-Zeeland), profiteren: in 1953 slechts $1\frac{1}{2}$ pCt. der totale reisuittgaven, vorig jaar ruim 4 pCt.

Europa.

Voor het Amerikaanse bezoek aan Europa verstrekt het U.S. Department of Commerce vrij gedetailleerde gegevens, waarin sedert 1962 zelfs ons land afzonderlijk is opgenomen. Tabel 4 geeft een algemeen beeld van de voornaamste Europese landen.

Enkele conclusies uit dit overzicht zijn:

1. Italië, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk ontvangen tezamen de helft van alle bestedingen van Amerikaanse reizigers in Europa.

2. De toename van deze bestedingen is het grootst in de Middellandse zee-landen.

3. Het aantal reizigers in Europa is de laatste acht jaren anderhalf maal zo sterk gestegen als de bestedingen; de gemiddelde besteding per persoon daalt dan ook na 1955: in 1949 \$ 771, in 1955 \$ 882, dan begint een lichte daling die zich de laatste drie jaren versneld voortzet (in 1961 \$ 760, in 1963 \$ 670). Dit ondanks een gemiddelde stijging van de consumptieprijs in Europa in die jaren van globaal 5 pCt. per jaar!

Bekend is dat de gemiddelde verblijfsduur van de Amerikaan in Europa in 1963 ca. 45 dagen was; door het snel toenemende aantal vliegpassagiers t.o.v. dat der „zeevaarders” (al is dit laatste aantal in het afgelopen jaar bijzonder sterk gestegen, nl. met 15 pCt.) neemt de duur

van het verblijf in Europa systematisch af. Aan te nemen valt dat de vliegreiziger gemiddeld rond 40 dagen in ons werelddeel vertoeft, maar de zeereiziger anderhalf maal zo lang.

Eenzelfde verschil in verblijfsduur valt waar te nemen tussen de „native born”- en „foreign born”-Amerikaan in Europa. Relatief nemen deze laatste in aantal af: 43 pCt. in 1952, 36 pCt. vijf jaren later en 30 pCt. in 1963 (voor Israël geldt 40 pCt., voor Nederland 18 pCt.).

Evenals het bezoek van Europeanen aan familie of kennissen in de Verenigde Staten de bestedingen belangrijk drukken, is dit ook voor Amerikanen in Europa het geval: in 1963 besteedde een in eigen land geboren Amerikaan per dag gemiddeld \$ 18 in Europa, maar de „foreign born” slechts \$ 10.

Voor Nederland geeft het U.S. Department of Commerce voor 1963 een bezoek op van 187.000 „native born”-Amerikanen en 40.000 „foreign born”-Amerikanen die resp. \$ 17 mln. en \$ 4 mln. besteedden in ons land, d.i. gemiddeld \$ 89 resp. \$ 117. De doorsnee besteding per Amerikaanse bezoeker van ons land bedraagt bij een waarschijnlijke verblijfsduur van $2\frac{1}{2}$ dag dan bijna f. 140 per dag. Vóór de verlaging in 1961 van de belastingvrije goederenimport door Amerikaanse reizigers van \$ 500 tot \$ 100 (één der maatregelen ter sanering van de betalingsbalans) was deze dagbesteding nog belangrijk hoger.

Deze besteding kwam echter bij De Nederlandsche Bank niet op de rekening „ontvangstreisverkeer van niet-ingezetenen” tot uiting, omdat hierop niet worden geboekt de deviezenontvangsten wegens verkoop van niet-toeristische goederen (deze komen onder „uitvoer niet elders genoemd”). Niettemin illustreert een dagbesteding van f. 140 reeds genoegzaam het grote belang dat de Nederlandse economie heeft bij het Amerikaanse reisverkeer.

Voorschoten.

Dr. M. C. TIDEMAN.

(I. M.)

Beleg modern
beleg in
InterUnie

INTERUNIE
EINDE ZEVENDE TIJDVAK

N.V. Internationale Beleggings-Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

Europa-bladwijzer

No. 29

Integratie.

Gottfried Haberler hanteert in „Integration and Growth of the World economy in historical perspective” een vrij ruim integratiebegrip (*The American Economic Review*, maart 1964, blz. 1-23). Hij onderscheidt een drietal perioden, nl. de samensmelting tot de nationale economieën gedurende het Mercantilisme, de internationale integratie na 1860 in de vorm van de vrijhandelsbeweging en de derde integratiegolf na de tweede wereldoorlog, welke vergezeld ging met een snelle toename van de wereldhandel. In tegenstelling tot algemeen aanvaarde pessimistische visies blijkt „that the less developed countries have greatly benefited from the expansion of the world trade...”. De verslechtering van de „terms of trade” van de ontwikkelingslanden heeft geen catastrofale omvang aangenomen, terwijl sinds 1962 de situatie weer is verbeterd. De snellere groei van de invoer t.o.v. de uitvoer is een weerspiegeling van het feit, dat deze landen kapitaal hebben kunnen aantrekken en een aanzienlijke hulp van de meer ontwikkelde landen hebben ontvangen.

Verdere groei van de wereldhandel en voortgang der integratie is gebonden aan twee voorwaarden: handhaving van een hoge graad van werkgelegenheid en economische groei in de industriële landen en een voortgaande liberalisatie van de wereldhandel. Wat betreft het eerste toont *Haberler* zich erg optimistisch, echter t.a.v. het tweede punt wat minder. „The regional integration schemes that are now in the process of realization have developed strongly protectionist features which go far beyond their unavoidable discriminatory effects. This is true of the European Common Market and even more so of its Latin American counterpart”.

Dit staat overigens in lijnrechte tegenstelling tot de voorwaarden, die het G.A.T.T. in art. XXIV, par. 4 voor het aangaan van een regionale integratie stelt, namelijk dat „the purpose of a custom union or a free trade area should be to facilitate trade between the parties (to such agreements) and not to raise barriers to the trade of other contracting parties with such parties”. Regionale integratie — hoewel voordelig voor de betrokken landen — kan economisch nadelig zijn t.a.v. de wereld als geheel en met name voor kleine landen, die voor geen enkel produkt als „main-supplier” gelden. *M. Rom* (afkomstig uit Israël) refereert hierbij aan de analyses van *Meade* en *Scitovsky* („Customs unions and third countries in G.A.T.T.”, *Kyklos*, no. 2, 1964, blz. 243-261).

Mordechai E. Kreinin wijst er op, in „On the dynamic effects of a customs union” (*The Journal of Political Economy*, april 1964, blz. 193-196), dat in het algemeen wordt gesteld dat de dynamische effecten van de integratie, resulterend in een hoger inkomen van de lid-staten, slechts indirect — via de „foreign trade multiplier” — derde landen gunstig beïnvloeden. Er bestaat daarentegen ook een ongunstig direct dynamisch effect voor derde landen. De „trade-diversion” en de verslechtering van de „terms of trade” heeft een contractieproces in derde landen ten gevolge, dat eigenlijk het spiegelbeeld vormt van het

expansieproces in de lid-staten. Ook *Dr. A. Woll* wijst dit in „Der Aussenzol der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft und die Drittländer” (*Aussenwirtschaft*, juni 1964, blz. 167-185) als een negatief gevolg aan van de integratie. Het is duidelijk, dat verwaarlozing van dit effect tot een overschatting van de gunstige en onderschatting van de ongunstige gevolgen van integratie leidt. De omvang van de dynamische effecten is moeilijk vast te stellen, maar wordt volgens *Kreinin*: „voornamelijk bepaald door de omvang en mate van ontwikkeling van integrerende en derde landen: „Thus, if the integrating countries are all fairly sizable, the dynamic diversionary impact on non-member nations may exceed its favorable counterpart”.

Rom meent in zijn eerder genoemd artikel, dat het mogelijk is de nadelen voor derde landen grotendeels te vermijden, door derde landen t.a.v. de reeds voor de integratie bestaande handel dezelfde behandeling te geven als de lid-staten. Dit betekent dus de toepassing van de meestbegunstigingsclausule van het G.A.T.T. op de bestaande handel, waardoor „trade-diversion” niet zal optreden en de toename van de wereldhandel per definitie een toename van de wereldwelvaart zal betekenen. De auteur is er zich van bewust, dat dit opmerkelijke voorstel moeilijk zal zijn te verwezenlijken: „It will meet with strong, although unjustified, opposition on the part of interests likely to benefit from the diversion”. Daarom stelt hij voor „to limit its use only to cases of serious injury”, waardoor aan de kracht van zijn betoog wel enige afbreuk gedaan wordt. Het komt er in feite op neer, dat enkele landen tot een unilaterale tariefverlaging overgaan t.a.v. een bepaald invoercontingent.

J. Vanek, „Unilateral trade liberalization and global world income” (*The quarterly journal of economics*, februari 1964, blz. 139-148) geeft aan, dat een unilaterale handelsliberalisatie soms nadelig kan zijn uit oogpunt van wereldwelvaart. Dit is echter niet het geval indien met name het land met de hoogste tariefbarrières deze verlaagt tot het niveau van het daaropvolgende land. *Vanek* noemt vervolgens een aantal richtlijnen voor de internationale handelspolitiek: (i) het is gunstig dat de meest protectionistische landen het niveau van hun tarieven aanpassen aan de minder protectionistische; (ii) het is wenselijk dat de geïndustrialiseerde landen een unilaterale handelsliberalisatie toepassen ten opzichte van het overige deel van de wereld. Het is zonder meer duidelijk dat, indien deze overigens nogal algemeen gestelde richtlijnen consequent opgevolgd zouden worden, een groot deel van de moeilijkheden die de ontwikkelingslanden ondervinden in de wereldhandel, opgelost zouden zijn. De Wereldhandelsconferentie heeft inmiddels wel aangetoond, dat wij hier nog wel erg ver vanaf zijn.

Kennedy-ronde en Wereldhandelsconferentie.

Een algemeen overzicht geeft *Prof. A. H. M. Albrechts* in twee nummers van *Economie* (april 1964, blz. 289-297, juni 1964, blz. 385-402). In het artikel over de Kennedy-ronde wordt speciale aandacht geschonken aan het pro-

bleem der dispariteiten. Dit onderwerp wordt ook door Dr. A. Woll aangesneden, in zijn eerder genoemd artikel: „Der Aussenzol der Europäischen Wirtschaftsgemeinschaft und die Drittländer”, waarin hij het E.E.G.-standpunt in deze afwijst.

Bij het Amerikaanse streven naar tariefverlaging speelt het Amerikaanse betalingsbalanstekort een belangrijke rol, aldus E. N. Roussakis (Fish University te Nashville, Tennessee): „Les négociations Kennedy et la politique commerciale des États-Unis d'Amérique” (*Revue du Marché Commun*, april 1964, blz. 168-174). De betalingsbalans en de economische groei van de Verenigde Staten zullen door de tariefverlaging gunstig beïnvloed worden, temeer daar de concurrentiepositie van de Verenigde Staten met betrekking tot de loonkosten sinds 1958 ten opzichte van Europa voortdurend is verbeterd. Overigens blijkt nog niet iedereen overtuigd van de wenselijkheid van volledige afschaffing van de douanetarieven binnen een geïntegreerd gebied. Dr. H. A. J. F. Misset meent namelijk in „Discriminatoire invoerbepalingen en economische integratie” (*The Economist*, maart/april 1964, blz. 161-204), dat deelnemers aan een economische integratie het recht moeten hebben onderlinge discriminerende invoerbepalingen, waaronder van tarifaire aard, toe te passen. Daar deze gedachte niet algemeen aanvaard zal worden, vereist derhalve het wegvallen der douanerechten meer aandacht voor andere maatregelen die de internationale handel beïnvloeden, zoals subsidies, kwaliteitsvoorschriften e.d. Zowel in het kader van de Kennedy-ronde als binnen de E.E.G. vormt dit een belangrijk probleem, dat volgens het artikel: „Pour une politique commerciale commune” (*Revue du Marché Commun*, april 1964, blz. 163-168) slechts door een gemeenschappelijke handelspolitiek doelmatig kan worden opgelost.

De resultaten van de Wereldhandelsconferentie overziende, komt Prof. H. Bachmann in het juni-nummer van *Aussenwirtschaft* (blz. 109-120) tot de volgende sceptische uitspraak: „Aus alle dem ergibt sich eine eigenartige Irrealität des ganzen Genfer Geschehens. Mit Mehrheitsentscheidungen sind am laufenden Band Dinge beschlossen worden, denen die meisten Industriestaaten, welche sie durchzuführen hätten und allein auch durchführen könnten, nicht zugestimmt haben und nicht daran denken, sie je zur Durchführung zu bringen”. Het is noodzakelijk, dat de westerse industriële landen tot een grotere mate van samenwerking komen en hun standpunten eenstemmig, consequent en krachtig naar voren brengen. Zij alleen kunnen „über die materiellen Mittel und über die geistigen Fähigkeiten verfügen, den Entwicklungsländern einen raschen wirtschaftlichen Aufbau und ein für sie sinnvolles Hineinwachsen in eine für sie sinnvolle Weltwirtschaft zu ermöglichen”.

Niet alleen binnen de westelijke wereld als geheel, maar ook binnen de E.E.G. heeft aan deze samenwerking en eensgezindheid wel het een en ander ontbroken. In „Wereldhandelsconferentie — mager resultaat voor E.E.G.” (*Nieuw Europa*, juni/juli 1964, blz. 117) noemt Drs. Th. E. Westerterp enige voorbeelden van punten waarop het de E.E.G.-landen niet is gelukt een uniform standpunt naar voren te brengen. Hij wijst bijv. op het Franse memorandum over een wereldomspannende marktorganisatie voor de voornaamste grondstoffen en landbouwproducten, dat zonder overleg met de E.E.G.-partners was ingediend en het Belgische (en Franse) plan betreffende tijdelijke discriminatoire preferenties voor bepaalde fabrikaten. West-

Duitsland en Nederland voelden daarentegen meer voor non-discriminatoire preferenties.

In „La C.E.E. et l'élaboration d'une politique économique à l'égard des pays en voie de développement” (*Revue du Marché Commun*, februari 1964, blz. 59-64) worden een aantal oorzaken van deze meningsverschillen genoemd, o.a. het historisch gegroeide verschil in aanpak der ontwikkelingsproblemen. Hoewel er gewaarschuwd wordt zich geen illusies te maken over de eensgezindheid van de Zes in dit opzicht, is het geschetste beeld op sommige punten — bijv. waar gesproken wordt over de eenstemmige steun aan het plan Brasseur — nog te optimistisch gebleken.

M. J. Flanders onderwerpt verschillende publikaties van Prebisch, voorzitter van de conferentie, aan een nadere beschouwing in „Prebisch on protectionism: an evaluation” (*The economic journal*, juni 1964, blz. 305-327). De landen aan de periferie hebben op de lange termijn een verslechtering van hun „terms of trade” ten opzichte van de centraal gelegen landen ondervonden — en zullen dit waarschijnlijk in de toekomst blijven ondervinden; zij zouden dit moeten tegengaan door de invoer van industriële goederen met tarieven te belasten. Flanders toont in een doorwrocht betoog aan, dat er niet één Prebisch-model is, maar meerdere. Hij tracht hieruit een „minimum-model” af te leiden, dat een rechtvaardiging vormt voor de door Prebisch voorgestane politiek.

Het vrij verkeer van werknemers.

Op 25 maart 1964 heeft de Raad van Ministers een verordening en een richtlijn betreffende deze problematiek definitief vastgesteld. Deze verordening wijkt op enkele punten af van het ontwerp van de Commissie. Deze wijzigingen worden onder de titel „Een tweede etappe voor het vrij verkeer van werknemers — de verordening van de raad” (*Sociaal-Economische Wetgeving*, mei 1964, blz. 250-257) besproken door Mr. L. J. Brinkhorst. De schrijver constateert, dat thans een principiële doorbreking van de voorrang van de nationale arbeidsmarkt is bereikt. Wel zijn hierop nog enige uitzonderingen blijven bestaan.

Eén van de voornaamste strijdpunten bij de onderhandelingen was de eventuele voorrang van de communautaire arbeidsmarkt. In het ontwerp van de Commissie was — met steun van de Italiaanse regering, het Economisch en Sociaal Comité, het Europees Parlement en de werknemersorganisaties — de prioriteit van werknemers uit E.E.G.-landen boven die uit derde landen als een gedurende veertien dagen geldend recht opgenomen. Daarbij werd uitgegaan van een analogie met de gemeenschappelijke markt voor goederen, waarbij eveneens een prioriteit (gebaseerd op het gemeenschappelijk douanetarief) voor goederen uit de Gemeenschap bestaat. Duitsland, Frankrijk en Nederland verzetten zich echter tegen dit voorrangrecht van E.E.G.-onderdanen.

Zoals te verwachten was bevat de definitieve verordening op dit punt een compromis. De lid-staten worden namelijk verplicht om eerst de gemeenschappelijke arbeidsmarkt af te zoeken, alvorens arbeiders uit derde landen kunnen worden aangetrokken. Voor de bepaling van deze prioriteit moet worden aangeknoopt bij een jaarlijks door de Commissie uit te brengen verslag betreffende de toestand en de te verwachten ontwikkelingen op de arbeidsmarkten binnen de Gemeenschap. Schrijver trekt hieruit de conclusie, dat hiermee erkend wordt dat er in feite geen „gemeenschappelijke arbeidsmarkt” bestaat!

Associatie.

Op 12 september 1963 is in Ankara een associatie-akkoord getekend tussen de E.E.G. en Turkije. Een dergelijke overeenkomst was reeds eerder — nl. in 1961 — met Griekenland aangegaan. Bij het opstellen van het akkoord moest rekening gehouden worden met de zozeer van de Zes verschillende economische situatie van Turkije, om de geleidelijke integratie van Turkije en de E.E.G. mogelijk te maken, aldus *André Dubois* in „L'association de la Turquie au Marché Commun” (*Revue du Marché Commun*, februari 1964, blz. 68-76). Hiertoe werd een „voorbereidende fase” in de overeenkomst opgenomen, die Turkije met hulp van de Gemeenschap in staat moet stellen, de verplichtingen van een douane-unie op zich te nemen. De Gemeenschapshulp bestaat uit het toekennen van contingenten tegen preferentiële tarieven voor tabak en andere belangrijke Turkse exportproducten, evenals financiële hulp via de Europese Investerings Bank. In principe zal deze fase vijf jaar duren, maar beide partijen kunnen haar verlengen tot een maximum van elf jaar. Daarna volgt de overgangsfase, waarin een douane-unie tussen de E.E.G. en Turkije tot stand dient te komen, evenals een zekere harmonisatie van het economisch beleid. Hierop volgt een algehele coördinatieperiode, waarna Turkije eventueel als volwaardig lid tot de Gemeenschap kan toetreden.

De bereikte resultaten in het eerste jaar na inwerking-treding van het associatieverdrag met Griekenland zijn niet onverdeeld positief te noemen, aldus *Richard Someritis* in „Le développement économique de la Grèce et le Marché Commun” (*Les problèmes de l'Europe*, 1964, no. 24, blz. 26-32). Zo is bijv. de uitvoer in 1963 nagenoeg gelijk gebleven en vreemd genoeg is het aandeel van de E.E.G. daarin van 33 tot 25,8 pCt. gedaald. Daarentegen is de uitvoer naar de Verenigde Staten gestegen. Ook het aandeel van de E.E.G. in de Griekse invoer is niet verbeterd. In 1964 zijn dan ook een aantal maatregelen genomen door de Raad van Ministers om de uitvoer naar de E.E.G. te bevorderen, met name in de tabakssector.

Ook Spanje zoekt contact met de E.E.G. De Europese Commissie zal een onderzoek instellen naar de economische problemen, die voor dit land uit de ontwikkeling van de E.E.G. voortvloeien. *H. Allardt*, Duits ambassadeur in Madrid, laat zich in „Spanien an der Schwelle Europas” (*Europa Archiv*, 10 juli 1964, blz. 481-488) zeer positief uit over de resultaten van het economisch beleid der laatste jaren. Zonder overigens acht te slaan op de politieke aspecten van deze kwestie, pleit hij voor nauwere banden tussen Spanje en de Gemeenschap. Voor de speciaal in Spanje geïnteresseerde lezers verwijzen wij naar het Supplement van de *Revue du Marché Commun* (no. 69, mei 1964). Op uitvoerige wijze wordt hier door een aantal schrijvers de economische, financiële en sociale positie alsmede de verhouding tot de Gemeenschap geanalyseerd.

Zwitserland verwelkomt de Kennedy-onderhandelingen als een belangrijke stap in de richting van een Atlantische Vrijhandelszone. *Alfred Boszhardt* laat zich echter nogal negatief uit over de E.E.G. in „Die Schweiz und die E.W.G.” (*Aussenwirtschaft*, juni 1964, blz. 132-145):

„Es sei daher ein grundlegender Irrtum, zu glauben, dass man das Ziel der politischen Einigung auf dem Umweg über eine Wirtschaftsintegration erreichen kann”. Voor Zwitserland zou hoogstens strikt economische en in geen geval politieke integratie in aanmerking komen. Hierbij is de neutraliteitspolitiek niet het doorslaggevende element, maar de „vom übrigen Europa völlig verschiedene innerstaatliche Struktur” van Zwitserland. Ook ontbreekt de vertrouwensbasis voor politieke integratie, omdat tegen Duitsland, Frankrijk en Italië een groot wantrouwen bestaat. De harmonisering van de concurrentievoorwaarden — volgens *Boszhardt* voornamelijk onder druk van de Franse werkgevers geëntaamd — is eveneens onaanvaardbaar voor Zwitserland.

Zoals bekend heeft de associatie van de achttien Afrikaanse landen een ander karakter dan de gelijknamige overeenkomsten met Europese landen. Ook hier worden pogingen tot uitbreiding gedaan, met name door Nigeria, Kenya, Tanganyika en de Mahgreblanden. Marokko schijnt te streven naar een vrijhandelszone met de E.E.G. Dit is gezien de situatie in Marokko, die in het artikel „Marokko zoekt contact met de E.E.G.” (*Afrika*, april 1964, blz. 138-140) kort wordt geschetst, wel begrijpelijk. Er wordt gewezen op de grote politieke verschillen met Algerije, dat eveneens besprekingen met de E.E.G. voert. Algerije bevindt zich in een gunstige positie, omdat zijn producten nog vrij worden geïmporteerd in de zes lidstaten. De binnenlandse handel in Algerije is echter genationaliseerd, waardoor invoerrechten niet dezelfde betekenis hebben als in de vrijere economieën. Onderhandelingen over een akkoord tussen „De E.E.G. en de Mahgreblanden” (*Afrika*, juni 1964, blz. 218) zullen dus wel enige tijd vergen.

Het energiebeleid.

Europa is voor een belangrijk deel van zijn energievoorziening aangewezen op invoer. Een belangrijk element in de Europese energiepolitiek is dan ook de veiligstelling van de energievoorziening. Hierover hebben de laatste tien jaar geheel tegenovergestelde meningen geprevaleerd, zoals door *E. F. Schumacher* in „The struggle for a European energy policy” (*Journal of Common Market Studies*, maart 1964, blz. 199-211) wordt geschetst. Na 1956 kreeg de pessimistische visie de overhand. Om een dreigende te grote afhankelijkheid te ontgaan zou Europa dan ook de energieproductie en met name de kolenwinning moeten intensiveren.

In een O.E.E.S.-rapport van 1960 werd uitbreiding van de energieproductie afgewezen, daar voldoende energie tegen lage prijzen kon worden ingevoerd. Een snelle inkrimping van de Westeuropese kolenproductie zou daarom wenselijk zijn. *Schumacher* meent tekenen te bespeuren van een meer realistische benadering, die hij als de synthese tussen de twee voorafgaande opvattingen betitelt. Op grond van de toekomstige stijging der energiebehoeften, de trage ontwikkeling van de toepassing van kernenergie en de onmogelijkheid eenmaal gesloten mijnen wederom in exploitatie te brengen, kunnen de maatregelen ten aanzien van de kolenmijnen niet langer „go boldly for imme-

(I. M.)

Ⓢ N.V. SLAVENBURG'S BANK Ⓢ

diate expansion now, but they must be inspired by the idea of conservation".

Een dergelijke afwachtende houding is wel verklaarbaar „maar zij leidt tot de paradoxale toestand dat de kolensector die — tezamen met het staal — oorspronkelijk zo belangrijk in het integratiestreven nu als stiefkind wordt behandeld". Aldus *Mr. B. van der Esch* in „Juridische aspecten van een Europees energiebeleid" (*Sociaal Economische Wetgeving*, mei 1964, blz. 217-250). Hierin wordt tevens ruime aandacht gegeven aan de economische aspecten. Er bestaat een scherp concurrentie, waarbij de kolen — en met name de industriekolen — een zwakke positie innemen. In de lid-staten worden talrijke maatregelen in de energiesector getroffen, welke echter per land aanzienlijk verschillen. De institutionele verbrokkeling, teweeggebracht door de Gemeenschapsverdragen, brengt bovendien mee, dat de energiebronnen niet aan dezelfde regels onderworpen worden. Dit manifesteert zich onder

meer in de prijspublicatieplicht waaraan kolen wel en olie en aardgas niet onderworpen zijn, het absolute subsidieverbod van het E.G.K.S.-Verdrag en daartegenover de weliswaar beperkte mogelijkheden van art. 92 en 93 van het E.E.G.-Verdrag. Bovendien zijn aanzienlijke verschillen aan te wijzen in de bepalingen betreffende de mededinging en het vervoer. Wil er dan ook werkelijk een gemeenschappelijke energiemarkt, welke alle energiebronnen omvat, tot stand gebracht worden, dan is verdragswijziging onafwendbaar. Een samenhangend systeem van nauwkeurig op elkaar afgestemde spelregels dient gecreëerd te worden. Dit schept een rechtskarakter, waarin de unieke voorsprong van de Europese Gemeenschappen op de traditionele internationale afspraken is gelegen. „Alleen op deze bodem kan een Europese saamhorigheid tot een gezonde en bestendige groei komen".

EUROPA-INSTITUUT
van de Rijksuniversiteit te Leiden.

EUROPA-INSTITUUT
van de Universiteit van Amsterdam.

West-Berlijn zoekt buitenlandse arbeidskrachten

Overijde stappen leiden vaak tot teleurstellingen

De overheid van West-Berlijn voert reeds jarenlang een intensieve campagne om werkkrachten uit de Bondsrepubliek en uit het buitenland aan te trekken. De industriële productie neemt sinds 1958 gestaag toe en de orderportefeuilles zijn goed gevuld. Men heeft dus arbeidskrachten nodig. Normaliter zou men deze uit eigen reserves putten, maar dat is in dit geval niet mogelijk, omdat de bevolkingsstructuur van West-Berlijn uitzonderlijk ongunstig is. Niet minder dan 40 pCt. leeft van een of ander pensioen of uitkering. Duizenden functies komen elk jaar door ziekten en sterfgevallen vrij. De betrokken instanties stellen daarom steeds weer de vraag, hoe zij deze hiaten kunnen vullen.

Tot 1961 voedden vele vluchtelingen uit het oosten de arbeidsmarkt, terwijl duizenden Oost-Berlijners in het westelijk gedeelte van de stad gingen werken. Dit is sindsdien echter afgelopen. De industrie van West-Berlijn is op arbeidskrachten uit de Bondsrepubliek en uit het buitenland aangewezen. Dit geldt vooral voor de confectie-, de elektrotechnische en de bouwnijverheid. Deskundigen schatten de behoefte op 20.000 arbeidskrachten. De overheid heeft daarom, onder de titel: „Uw kans is Berlijn", 100.000 brochures verspreid en daarnaast nog 40.000 voor bouwvakarbeiders. Daarin wordt uiteengezet, welke arbeidsvoorwaarden in West-Berlijn bestaan, hoe de belastingwetgeving er uitziet, op welke financiële faciliteiten, bijv. leningen bij het inrichten van een woning, men kan rekenen en welke sociale voorzieningen het bedrijfsleven biedt. Er wordt voorts de aandacht op gevestigd, dat transportkosten van overheidswege worden vergoed en een woningbouwprogramma voor arbeidskrachten van buiten in uitvoering is.

Het resultaat is tot nu niet bijzonder geweest. Terwijl in de Bondsrepubliek 4 pCt. van de werknemers uit buitenlanders bestaat, bereikt dit aandeel in West-Berlijn niet eens 1 pCt. Volgens de jongste gegevens zijn in West-Berlijn 8.300 buitenlanders tewerkgesteld. Daaronder bevinden zich 1.200 Italianen, 1.000 Oostenrijkers, 940 Grieken en 550 Spanjaarden. Dan volgen op verre afstand Belgen, Fransen en Nederlanders. In de Bonds-

republiek is het miljoen daarentegen reeds overschreden. Hoe is deze geringe aantrekkingskracht te verklaren? Om deze vraag te beantwoorden hebben verschillende bladen een enquête onder de buitenlandse werknemers gehouden. De enquêteurs wilden onder andere weten, waarom velen na een verblijf van een paar maanden weer hun koffers pakten. De antwoorden waren van zeer uiteenlopende aard. Sommigen beklagden zich over bureaucratische besommeringen. Ze worden van Pontius naar Pilatus gestuurd, krijgen adviezen die achteraf niet kloppen, en zitten urenlang in wachtkamers van een of andere instantie. De buitenlandse werknemer is vooral in de eerste tijd voortdurend onderwég, hetgeen vaak tot conflicten met de werkgever leidt. Uiteindelijk betaalt hij en wil hij dus ook prestaties zien. Het administratieve systeem is bijzonder ingewikkeld en men is in het algemeen weinig tegemoetkomend. Administratieve instanties stellen zich vaak principieel op het standpunt, dat de buitenlander Duits moet spreken en op de hoogte dient te zijn van de in West-Berlijn geldende wettelijke voorschriften. Het is voorgekomen, dat auto's van buitenlandse werkkrachten in beslag werden genomen, omdat zij verzuimd hadden tijdig een West-Berlijns nummerbord aan te vragen en invoerbelasting te betalen. Daarbij ging het dikwijls om geëxporteerde auto's van Duits fabrikaat.

Een andere klacht heeft betrekking op de loontarieven, die soms lager zijn dan in de Bondsrepubliek, of op de bedrijfssfeer. Het leidinggevend personeel is vaak onheus en weinig op zijn taak berekend. Natuurlijk mag men dit niet generaliseren. Tal van bedrijven hebben een voorbeeldige leiding. Vooral in de confectie-industrie treft men echter nog toestanden aan, die voor onze tijd bedenkelijk zijn. Voorts opponeren buitenlandse werknemers ertegen, dat zij de slechtst betaalde en zwaarste banen krijgen. Hen wordt weinig gelegenheid tot promotie geboden, omdat de meeste Duitsers niet onder een buitenlander willen werken. Buitenlanders worden daarnaast vaak als loonbedervers gedoodverfd en geïsoleerd. Zo ontstaan er gespannen verhoudingen, die reeds menigmaal tot ernstige conflicten hebben geleid.

De grootste handicap is en blijft echter de huisvesting. In dit opzicht wordt voor de buitenlandse werknemer vrijwel niets gedaan. Er werden weliswaar enkele hypermoderne gezellenhuizen gebouwd, maar de huur bedraagt voor een woonruimte van 21 m² bijv. 93 mark per maand. In andere gevallen wordt 2.000 mark sleutelgeld verlangd. Wie een gezin heeft, kan beter helemaal thuis blijven. Hij is op de vrije markt aangewezen. Daar worden echter voor woningen met drie, hoogstens vier kamers huren gevraagd van 300 tot 400 mark. Daar komt dan nog de provisie van makelaar, een maand huur, bij. Ten slotte blijft er dan nog de mogelijkheid in een voormalig kamp voor vluchtelingen zijn intrek te nemen. Dat hebben bijv. zeventig Grieken gedaan, maar het behoeft geen betoog, dat dit geen oplossing is.

Gezien deze stand van zaken, moet men het buitenlandse werkkrachten afraden op goed geluk naar West-Berlijn te komen. De leuze: „Uw kans is Berlijn”, verleidt velen het er maar op te wagen. Werk krijgen ze wel, maar hier zou men de vraag kunnen stellen: „Leeft dan de mens van werk alleen?”. Het antwoord hierop hebben duizenden reeds ontkenkend beantwoord en zijn naar hun vaderland teruggekeerd.

Berlijn.

L. J. M. VAN DEN BERK.

RECTIFICATIE

In het artikel van Drs. O. F. Staleman over „Pensioenvoorziening in de particuliere sector” („E.-S.B.” van 16 december 1964) is op blz. 1156, rechterkolom, 10e regel van onderen, sprake van een percentage van 70. Dit moet zijn 30 pCt.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

De cijfers van de zojuist gepubliceerde betalingsbalans over het derde kwartaal hebben wel duidelijk gemaakt waarom in dit tijdvak de liquiditeitsspanningen enigszins zijn verminderd. De belangrijkste factor die in het eerste halfjaar zowel de nationale als de bankliquiditeit onder druk had gezet, verdween. De betalingsbalans kreeg een verruimende invloed. Immers, in plaats van een verwacht tekort op de lopende rekening en evenwicht op de kapitaalrekening, werden op beide onderdelen van de betalingsbalans overschotten geboekt, nl. resp. f. 26 mln., en wat het particuliere kapitaalverkeer betreft, f. 405 mln. De guldenstegenwaarde hiervan is in het binnenlands verkeer gekomen en heeft de nationale liquiditeit verruimd.

Deze verkenning openbaarde zich in de creditzijde van de bankbalansen en vond in eerste instantie haar tegen-

wicht in een aanswelling van de valutategoeden van de bankinstellingen. Er heeft een omvangrijke afdracht van deze valuta aan De Nederlandsche Bank plaats gehad en bovendien repatrieerden de banken f. 111 mln. van hun buitenlandse uitzettingen. Voor een belangrijk deel hebben de banken, deze aanwas aan liquiditeiten moeten gebruiken om de dit jaar versterkt zwellende bankpapiercirculatie te financieren.

T.a.v. het vierde kwartaal suggereren de cijfers van de officiële goud- en deviezenvoorraad en het tegoed der banken bij De Nederlandsche Bank het voortduren van de gang van zaken der voorafgaande drie maanden. Naast de bankpapiercirculatie moeten de banken in deze periode echter ook de belastingbetaling financieren, hetgeen zowel de bankliquiditeit als de nationale liquiditeit heeft doen verminderen.

Kapitaalmarkt.

Zoals hierboven gezegd was het belangrijkste element van het overschot op de betalingsbalans het surplus in het particuliere kapitaalverkeer. Het behoeft weinig betoog dat bij deze structuur van de betalingsbalans deze invloed op de kapitaalmarkt heeft gehad. Dit is grotendeels een direct effect geweest, want uit het effectenverkeer resulteerde een kapitaalsurplus van f. 262 mln., een bedrag dat — naar mag worden aangenomen — het binnenlands kapitaal aanbod heeft versterkt. Als gevolg van de hogere rente in Nederland steeg de belangstelling van het buitenland voor binnenlandse fondsen waardoor een kapitaalimport van f. 190 mln. ontstond terwijl Nederlandse ingezetenen voor f. 72 mln. in hun bezit zijnde buitenlandse effecten in het buitenland verkochten. Waarschijnlijk zijn dit voor een deel Duitse obligaties geweest waarbij de verwachte invoer daar te lande van een couponbelasting

VEKEMANS en BERK ACCOUNTANTS (leden N.I.v.A.)

's-Gravenhage | Amsterdam
Nijmegen | Zwolle

vragen voor hun kantoor te 's-Gravenhage een

JONG JURIST

Aan een ambitieuze kracht, die de post-doctorale studie voor belastingconsulent wil volgen en die bijzondere belangstelling heeft voor het vennootschapsrecht, bieden wij een interessante werkkring, welke de gelegenheid opent tijdens de studie, onder leiding van een ervaren belastingdeskundige, praktische ervaring op te doen op een kantoor met een veelzijdige kring van relaties.

Behalve tijd voor het volgen van colleges, wordt een vergoeding gegeven voor studie- en reiskosten.

Ook zij die binnenkort hopen af te studeren kunnen solliciteren.

**Brieven te richten aan het kantooradres Koningin-
gracht 49, 's-Gravenhage.**

KWANTITEIT of KWALITEIT ?

Wanneer het U vooral om de kwantiteit van de reacties op door Uw onderneming geplaatste personeelsannonces gaat, dan menen wij er goed aan te doen U tevoren te moeten afraden deze annonces in „E.-S.B.” te plaatsen. Honderden reacties voorspellen wij U beslist niet.

Wilt U echter een indruk hebben van de kwaliteit van de binnenkomende reacties, dan zal het U interesseren dat talrijke grote ondernemingen regelmatig „E.-S.B.” inschakelen als medium voor het oproepen van functionarissen op hoog niveau. De ervaring leert deze bedrijven namelijk dat een oproep in „E.-S.B.” geplaatst, een prima selectie van het aantal reacties betekent, hetgeen een niet onbelangrijke aanwijzing is wat betreft het „aanbod”.

Zoekt U het in de kwaliteit van de reacties op Uw personeelannonces, dan geven wij U ernstig in overweging om „E.-S.B.” als medium in te schakelen.

Advertentie-afdeling „E.-S.B.”
Postbus 42 — Schiedam.

op Duitse effecten in handen van niet-ingezetenen, een rol heeft gespeeld.

Het baart achteraf geen verwondering dat de kapitaalmarktrente in augustus en september van 5,39 pCt. tot 5,01 pCt. is gedaald.

N.V. PHILIPS' GLOEILAMPENFABRIEKEN EINDHOVEN

Voor een leidinggevende functie in de ADMINISTRATIE wordt gezocht een

doctorandus economie of accountant

De taken van deze medewerker, van wie wordt verwacht dat hij nauw met de bedrijfsleiding zal samenwerken, liggen op het terrein van onder meer budgettering, kostenbewaking en berichtgeving.

Daarnaast zal hij zich bezig moeten houden met bedrijfseconomische beleidsvragen op langere termijn.

Gegadigden moeten een duidelijke belangstelling hebben voor de problematiek, welke samenhangt met de automatisering van de informatieverwerking.

Ervaring, opgedaan in het bedrijfsleven is, evenals goede talenkennis, voor de vervulling van deze functie noodzakelijk.

Brieven met gegevens omtrent leeftijd, opleiding en ervaring worden gaarne ingewacht bij de afdeling Personeelzaken, Willemstraat 20, onder nummer ESB 64248.

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	30 dec. 1963	H. & L. 1964	11 dec. 1964	18 dec. 1964
Algemeen	392	419 — 393	397	400
Intern. concerns	548	598 — 553	566	565
Industrie	341	357 — 327	334	346
Scheepvaart	153	161 — 133	137	141
Banken en verzekering	232	249 — 223	231	235
Handel enz.	165	175 — 156	160	165

Bron: AN.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen.

Kon. Petroleum	f. 147,50 a)	f. 155,90	f. 155,80
Philips G.B.	f. 148,30	f. 151,50	f. 153,30
Unilever	f. 138,90	f. 146,20	f. 144,70
Expl. Mij. Scheveningen	398	216	220
A.K.U.	526	486	487
Hoogovens, n.r.c.	564½	560	555

	30 dec. 1963	11 dec. 1964	18 dec. 1964
Kon. Zout-Ketjen, n.r.c.	775	898	925
Nationale-Nederlanden, c.	870	759½	775
Zwanenberg-Organon	900	960	1024,50
Robeco	f. 227	f. 228	f. 229
New York.			
Dow Jones Industrials	760	864	869
Restestand.			
Langl. staatsobl. b)	4,71	5,36	5,34
Aand.: internationalen b)	3,15 c)	3,43	
lokale b)	3,66 c)	3,48	
Disconto driemaands schatkist- papier	2½	ca. 3¾	ca. 4¾

a) Gecorrigeerd in verband met bonus.

b) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

c) 19 december 1963.

C. D. JONGMAN.

Bij het **PROVINCIAAL ELECTRICITEITSBEDRIJF VAN NOORD-HOLLAND** te **BLOEMENDAAL** kan worden geplaatst:

EEN MEDEWERKER

die belast zal worden met een leidinggevende taak op het gebied van de interne controle.

Dipl. HBS (5 jr.), volledig SPD of M.O. Handelswetenschappen, alsmede kennis van administratieve organisatie en controleleer vereist.

Ervaring in controlewerkzaamheden strekt tot aanbeveling.

Bruto-salaris incl. huurcomp.: tussen f. 1.074,60 en f. 1.609,73 per mnd., afh. v. opl., erv. en leeftijd.

Uitvoerige schr. sollicitaties met recente pasfoto, welke niet wordt teruggezonden, binnen 14 dagen na het verschijnen van dit blad, te richten aan de Directie van het P.E.N., Ign. Bispincklaan 19 te Bloemendaal.

CENTRALE DIRECTIE VAN DE VOLKSHUISVESTING EN DE BOUWNIJVERHEID

Bij de afdeling **Sociaal-Economisch Onderzoek** te 's-Gravenhage kan worden geplaatst een

ECONOOM

met voltooide academische opleiding.

De aan deze functie verbonden werkzaamheden liggen voornamelijk op het terrein van het **economisch en statistisch onderzoek** betreffende de volkshuisvesting.

Salaris afhankelijk van ervaring en leeftijd volgens Rijksregeling.

De premie A.O.W. komt voor rekening van het Rijk.

Schriftelijke sollicitaties onder no. 4-6748/7188 (in linkerbovenhoek brief en env.) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Bureau Personeelsvoorziening van de Rijksoverheid, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

Abonneert U op

DE ECONOMIST

Maandblad onder redactie van

Prof. P. Hennisman,
Prof. A. M. de Jong,
Prof. F. J. de Jong,
Prof. P. B. Kreukniet,
Prof. H. W. Lambers,
Prof. J. Tinbergen,
Prof. G. M. Verrijn Stuart,
Prof. J. Zijlstra.

★

Abonnementsprijs f. 30; voor studenten f. 15.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

**DE ERVEN F. BOHN
TE HAARLEM**

N.V. Nederlandse Spoorwegen zoekt

jonge academici

ter vervulling van enkele vacatures bij de Dienst van Economische Zaken.

Deze Dienst verzorgt de werving voor reizigers- en goederenvervoer in binnen- en buitenland en is in het algemeen belast met de zorg voor de ontwikkeling van het vervoer per spoor.

Na een opleidingsperiode, waarbij kennis wordt gemaakt met het gehele bedrijfsgebeuren, volgt aanstelling bij de acquisitie, dan wel bij de tarief- of marktonderzoekafdelingen van deze Dienst.

Sollicitatiebrieven worden gaarne ingewacht bij de Dienst van Personeelzaken, 2e afdeling B, Moreelsepark, Utrecht.

Reken in uw bedrijf met de W van Wattverliezen

Het voorschakelapparaat van „TL”-verlichting moet voldoen aan een aantal bedrijfsvoorwaarden, die dit schijnbaar eenvoudige elektrotechnische apparaat stemmen tot een produkt waaraan technisch hoge eisen worden gesteld. Wattverliezen, afmetingen en levensduur zijn ieder onverbreekelijk met elkaar verbonden en het juiste evenwicht tussen deze factoren vraagt de toepassing van technieken, die Philips als weinigen beheerst.

Natuurlijk - u kunt bij uw keuze moeilijk de apparatuur op minimale wattverliezen en lange levensduur controleren. Maar u kunt wel zekerheid hebben. Met Philips bedrijfsverlichting.

Philips „TL” verlichting voldoet aan AL deze eisen:

- **Hoog rendement** door aan elkaar aangepaste constructie van lampen, armaturen en voorschakelapparaten.
- **Blijvend goede lichtopbrengst** door juiste samenstelling en korrelgrootte van het fluorescentiepoeder.
- **Grote bedrijfszekerheid** door precieze elektrodenconstructie en materiaalkeuze.
- **Minimale wattverliezen** door exacte dimensionering van de voorschakelapparatuur
- **Volkomen aanpassing** aan elke bedrijfs-situatie door weldoordachte differentiatie.

Het bijzonder instructieve boekje „Praktische wenken voor Bedrijfsverlichting” is ook voor uw bedrijf gemaakt. Het wordt u per omgaande toegezonden na aanvraag bij Philips Nederland n.v., Afd. Bedrijfsverlichting 6, Eindhoven.

PHILIPS

BEDRIJFSVERLICHTING

43034

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende ezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

VEKEMANS en BERK ACCOUNTANTS (leden N.I.v.A.)

's-Gravenhage | Amsterdam
Nijmegen | Zwolle

vragen voor hun vestigingen te 's Gravenhage en Nijmegen

TWEE DOCTORANDI in de bedrijfseconomie

Aan ambitieuze mensen die de academische accountants-opleiding volgen, bieden wij een interessante werkring, die de gelegenheid opent tijdens de studie praktische ervaring op te doen op een kantoor met een veelzijdige kring van relaties.

Behalve tijd voor het volgen van de colleges, wordt een vergoeding gegeven voor studie- en reiskosten.

Geïnteresseerden kunnen zich, onder opgave van personalia, schriftelijk wenden tot de heer J. Voorhorst, Koninginnegracht 49 te 's Gravenhage, die in een persoonlijk gesprek gaarne nadere inlichtingen zal verstrekken.

Geconsolideerde maandstaat per 30 november 1964

Kas, kassiers en daggeldleningen . . . f	325.033.000
Nederlands schatkistpapier . . . . . "	789.685.000
Ander overheidspapier . . . . . "	483.939.000
Wissels . . . . . "	315.721.000
Bankiers in binnen- en buitenland . . . "	580.530.000
Effecten en syndicaten . . . . . "	191.872.000
Voorschotten tegen effecten . . . . . "	192.224.000
Debiteuren . . . . . "	2.513.355.000
Deelnemingen (incl. voorschotten) . . . "	16.877.000
Gebouwen . . . . . "	7.010.000
	<u>f 5.416.246.000</u>

Kapitaal . . . . . f	136.280.000
Reserves . . . . . "	167.015.000
Leningen . . . . . "	138.065.000
Deposito's op termijn . . . . . "	1.905.632.000
Spaarrekeningen . . . . . "	672.606.000
Crediteuren . . . . . "	2.222.057.000
Geaccepteerde wissels . . . . . "	9.263.000
Overlopende saldi en andere rekeningen . . . . . "	165.328.000
	<u>f 5.416.246.000</u>

Algemene Bank Nederland N.V.

(Nederlandsche Handel-Maatschappij — De Twentsche Bank)

